

ANTONI VIVES ESCUDERO (1859-1925)
COL·LECCIONISTA, ARQUEÒLEG I ACADÈMIC

Índex

5 Presentació

Miquel Àngel Maria Ballester, Conseller de Cultura, Patrimoni i Educació del Consell Insular de Menorca

7 Antoni Vives Escudero, 1859-1925

Ángeles Hernández, Arxiu Municipal de Maó
Teresa Marot, Mediterraneum SL

13 Arqueologia i col·leccionisme a Espanya a finals del segle XIX i principis del XX

Carmen Marcos Alonso, Museo Arqueológico Nacional

17 Antoni Vives Escudero i el col·leccionisme

Carolina Desel, Museu de Menorca
Teresa Marot, Mediterraneum SL

19 La col·lecció d'Antoni Vives Escudero al Museu de Menorca

Cristina Andreu Adame, Museu de Menorca

28 Antoni Vives Escudero i l'arqueologia de Menorca

Octavio Pons Machado, Museu de Menorca

38 Menorca al *Catálogo de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de las Baleares*

Teresa Marot, Mediterraneum SL

44 *La Moneda Hispánica: una obra de referència*

Teresa Marot, Mediterraneum SL

48 Les monedes islàmiques de la col·lecció Vives Escudero del Museu de Menorca

Bernat Moll, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (SCEN)

55 Bibliografia

59 Antonio Vives Escudero (1859-1925). Coleccionista, arqueólogo y académico

Versión en castellano

79 Antoni Vives Escudero (1859-1925). Collector, archeologist and academic

English version

Presentació

El col·leccionisme és quasi tan antic com la humanitat. El “culte a l'objecte”, que es troba a la base de l'esperit col·leccionista, devia néixer quan algú va considerar com a valuós, per raons materials o espirituals, un objecte de la vida quotidiana que fins aleshores simplement havia estat útil.

Però en el segle XIX es va produir una transformació important en l'art del col·leccionisme, aquesta passió per recollir i conservar sèries d'objectes. Durant els segles precedents, quan els grans viatges transatlàntics i la colonització europea d'altres continents havien eixamplat les fronteres del món conegut, els col·leccionistes s'havien centrat en la possessió d'objectes únics o curiosos, signes de la sorprenent multiplicitat del món. Amb la Il·lustració va aparèixer l'esperit racional, l'ànima de posar ordre i sentit al caos de la naturalesa i les cultures, i el col·leccionisme va evolucionar cap a la taxonomia, la classificació i sistematització. Ben entrat ja el segle XIX, encara es va fer una passa més: ja no es tractava només d'acumular i ordenar, sinó de conèixer-ne l'origen, la tipologia, l'evolució i les relacions, de les sèries d'objectes. El col·leccionisme va derivar en catalogació i el coneixement sistemàtic que aquesta proporcionava va donar una sòlida base material a la interpretació històrica.

Antoni Vives Escudero s'inscriu d'una manera destacada en la nòmina dels savis que van protagonitzar aquesta evolució cap un col·leccionisme indissolublement lligat a la investigació. La seva biografia intel·lectual i professional, les relacions humanes que va establir, la seva activitat arqueològica, la seva producció bibliogràfica i, finalment, la construcció de la seva col·lecció personal, no són dedicacions disperses o inconnexes, sinó els caires d'una mateixa trajectòria, sòlida i coherent, guiada pels principis del millor col·leccionisme vuitcentista: la recerca sistemàtica i completiva dels objectes d'interès, l'organització i catalogació, la conservació i restauració dels béns adquirits o trobats, i l'aprofundiment del seu estudi per tal d'esbrinar-ne les raons i els secrets.

Per a Menorca és un luxe poder comptar amb la magnífica col·lecció d'Antoni Vives Escudero, gràcies a la seva esposa Concha Segura, que l'any 1946 va materialitzar el desig d'Antoni, expressat ja l'any 1916, d'ubicar a un museu de Maó els objectes de procedència menorquina que integraven la seva col·lecció. Aquests objectes no són tots els d'origen menorquí que van formar part de la seva col·lecció en vida, ja que una part va anar a parar a The Hispanic Society de Nova York. Tot

i així, són un testimoni inequívoc i prou rellevant de l'estreta vinculació familiar, professional i sentimental de Vives Escudero amb Menorca.

Aquesta exposició, magnífica iniciativa del Museu de Menorca, ens permet ara conèixer amb detall el fons que integra aquesta singular col·lecció, ens convida a ser agraïts amb la memòria d'aquest home que va estimar profundament Menorca, illa a la qual dedicà alguns dels seus treballs arqueològics més destacats, i ens crida a fer nostre l'esperit d'Antoni Vives Escudero: conservar i estudiar el nostre passat per entendre'l, estimar-lo i transferir-lo a les generacions futures.

Miquel Àngel Maria Ballester
Conseller de Cultura, Patrimoni i Educació
Consell Insular de Menorca

Antoni Vives Escudero i l'arqueologia de Menorca

Octavio Pons Machado, Museu de Menorca

El primer pensament que hom té quan li esmenten el nom d'Antoni Vives Escudero és el del catedràtic de numismàtica que va estudiar i sistematitzar les monedes d'època antiga i d'època islàmica de la Península Ibèrica. Però la seva figura, no tan sols es redueix a aquest camp, sinó que també abasta l'arqueologia i el món del col·leccionisme.

En aquest article tractarem la figura d'Antoni Vives Escudero com a arqueòleg i col·leccionista, parant especial atenció a la relació que manté el nostre personatge amb Menorca.

Abans, però de passar més avant en el nostre article, creiem que hem de recordar que a finals del segle XIX i principis del segle XX, es difícil destriar la figura de l'arqueòleg de la del col·leccionista, ja que els objectes recuperats a les excavacions arqueològiques realitzades per particulars passaven a ser de la seva propietat. Així, es pot entendre com es van formar importants col·leccions arqueològiques i com es van vendre posteriorment a museus, institucions públiques o privades o bé a privats.

▼ **Vista de la taula de Torre d'en Galmés (Alaior).**
Fotografia de Diego Monjo. Col·lecció Cardona Goñalons
(Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

La infància i primera joventut d'Antoni Vives Escudero

Antoni Vives Escudero va néixer accidentalment a Madrid l'any 1859, lloc on el seu avi patern regentava una confiteria anomenada “La Mahonesa”, però tota la seva infantesa i primera joventut la va passar a Maó, on residien el seus pares. Diferents fonts biogràfiques que hem pogut consultar ens demostren que en aquesta etapa de la seva vida ja era aficionat a col·leccionar monedes i medalles i que ja era amic de Francesc Hernández Sanz, amb qui realitzava excursions d'exploració als jaciments de l'illa.

Serà, doncs, en aquest moment, quan establirà una sòlida amistat i relació amb els germans Pere i Diego Monjo i amb Francesc Hernández Sanz, que seran el seus grans col·laboradors en el futur. Així mateix, serà quan tindrà el primer accés a les col·leccions arqueològiques que s'han format i s'estan formant a l'illa (col·lecció Ramis, col·lecció Pons i Soler, entre d'altres), a més de poder observar els monuments prehistòrics illencs de primera mà.

Aquesta primera etapa acabarà l'any 1875 quan obté el títol de batxiller i parteix a Madrid a realitzar estudis de medicina. Lloc on seguirà comprant monedes al Rastro.

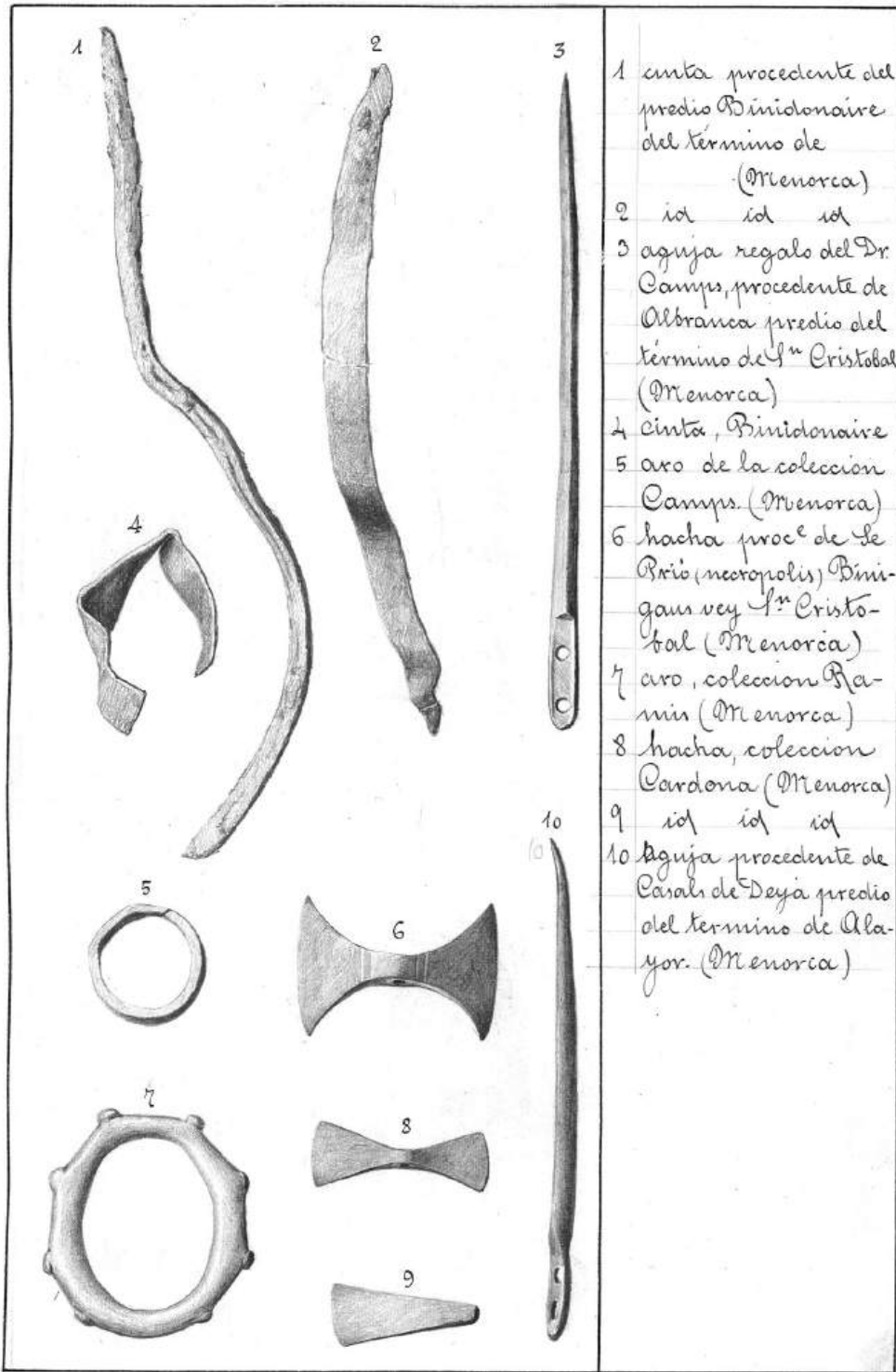
La malaltia, Fornells, Can Burdó, 1903-1905

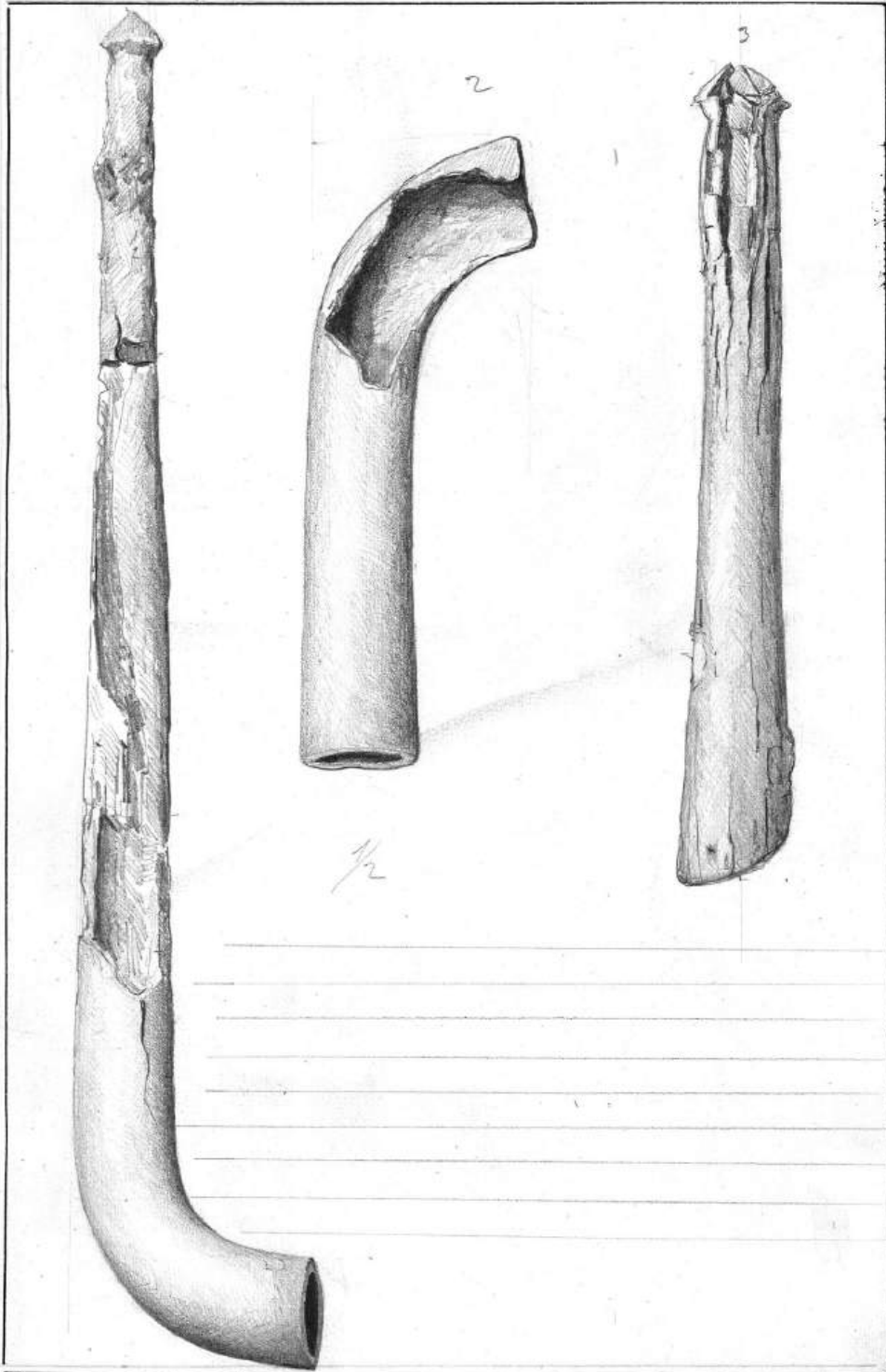
A començament de la primera dècada del segle XX, just s'havia acabat de casar i ja havia estat nomenat acadèmic de la Real Academia de la Historia, Antoni Vives Escudero pateix uns importants problemes de salut que el porten a passar una llarga estada a Menorca. En aquests moments la seva fama com a numismàtic i arqueòleg es força reconeguda a més de ser considerat un important col·leccionista d'objectes arqueològics. A Menorca manté les seves amistats d'infantesa amb els germans Monjo i Hernández Sanz. Establirà contacte, també, amb altres importants personatges menorquins com Francesc Camps i Mercadal, Francesc d'Albranca, el qual li regalarà algunes peces arqueològiques de la seva col·lecció particular.

Va passar una llarga temporada a Fornells, a Can Burdó, i per fer més entretinguda la seva estada va aprofitar per realitzar intervencions arqueològiques a tres jaciments propers a Fornells, concretament, a unes coves situades als llocs de Tirant i Binidonaire i al recinte de taula de Cavalleria.

A més, va aprofitar per realitzar diferents excursions a jaciments prehistòrics de l'illa, probablement amb els seus amics menorquins, i en va recopilar abundant informació.

► **Làmina amb diferents bronzes de procedència menorquina, recuperats a les excavacions de Binidonaire (1903-1905), col·lecció Cardona i Orfila, col·lecció Francesc d'Albranca i col·lecció Ramis.** Període talaiòtic (800-100 a.n.e). Museo Arqueológico Nacional (Madrid)

Aquestes excursions i intervencions arqueològiques li serveixen de justificació per sol·licitar al Ministre d'Instrucció de l'època que li sigui encarregada la confecció del *Inventario de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de Baleares*. El 20 de gener de 1905 el rei Alfons XIII va firmar la Reial Ordre amb el seu nomenament per a la feina.

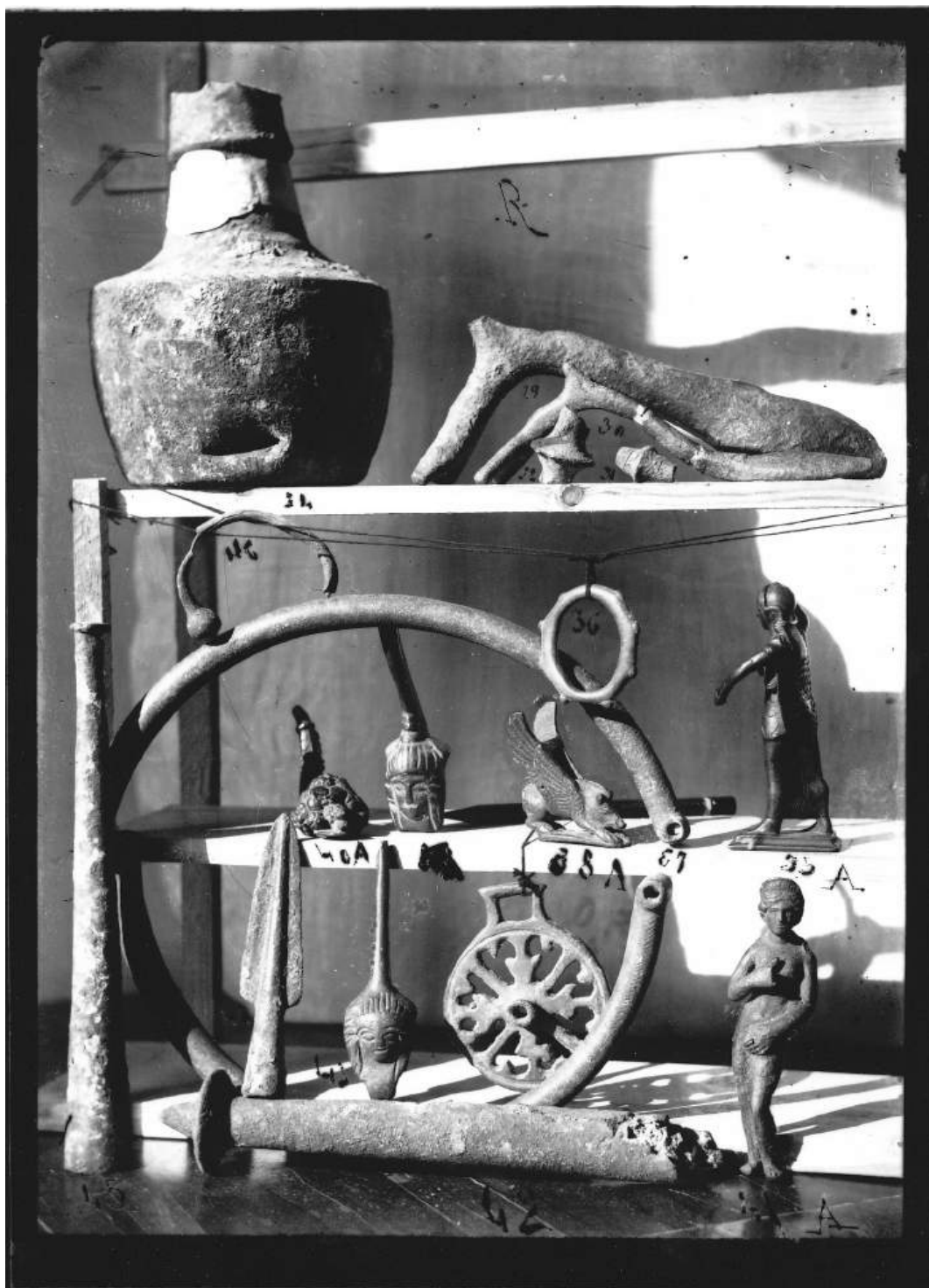
Pel que fa al col·leccionisme, serà en aquesta estada a l'illa quan adquirirà la col·lecció arqueològica dels germans Ramis, excepte les monedes, així com la col·lecció arqueològica del prevere Francesc Cardona i Orfila.

Aquesta activitat d'investigador i col·leccionista realitzada a Menorca va servir de base al nostre personatge per elaborar diferents treballs i articles que es sustenten en els resultats obtinguts a la seva estada a l'illa.

L'any 1906 publica "La Moneda en la Edad de Bronce", on planteja la hipòtesi que els objectes prehistòrics de bronze recuperats a Menorca han de ser interpretats com a unitats monetàries en funció del seu

▲ **Vista de la necròpolis de Cala Morell.** Fotografia de Diego Monjo. Col·lecció Cardona Goñalons (Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

◀ **Làmina amb objectes de bronze recuperats a les excavacions de Tirant o Binidonaire, Es Mercadal (1903-1905).** Període talaiòtic (800-100 a.n.e). Museo Arqueológico Nacional (Madrid)

▲ Objectes de l'antiga col·lecció Ramis adquirits per Antoni Vives Escudero. Fotografia de Diego Monjo. Col·lecció Cardona Goñalons (Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

pes i, que, per tant, són objectes per a l'intercanvi comercial. Tots els objectes que analitza i mesura provenen de les seves excavacions de Tirant i Binidonaire, i de part de les peces que va adquirir de la col·lecció Ramis. A més, mesura també una agulla procedent d'Albranca, present que li va fer el doctor Camps.

L'any 1908 publica la primera part del seu treball *El Arte Egeo en España, Construcciones Primitivas de las Islas Baleares*. Tal com indica el seu títol, es pretén donar una visió de conjunt de la prehistòria de Mallorca i Menorca, però els monuments analitzats i estudiats corresponen, quasi bé en la seva totalitat, a l'illa de Menorca i per les descripcions que realitza es pot deduir que l'autor els ha visitat personalment. Acompanya les explicacions amb plantes, seccions i alçats dels monuments que amb molta probabilitat han estat realitzades pel seu amic Francesc Hernández Sanz.

L'any 1910 veu la llum la segona part del seu estudi *El Arte Egeo en España, Cerámica Primitiva de las Islas Baleares*. Per a la confecció d'aquest article, analitza diferents objectes de la seva col·lecció que tenen un origen menorquí i que provenen, bé de les seves excavacions a Tirant, o bé de les col·leccions Ramis i Cardona. En ell es pot apreciar, també, el coneixement que posseeix sobre altres col·leccions, com la col·lecció Pons i Soler o la col·lecció Monjo.

L'any 1909 Vives va realitzar l'entrega al Ministeri del seu *Inventario de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de Baleares*, que mai va ser publicat. La primera part, dedicada a la prehistòria, es correspon amb el que va publicar l'any 1908 a *El Arte Egeo en España*, però complementa el seu treball amb tot un seguit de fotografies sobre monuments de Menorca fetes pel seu amic Diego Monjo, a més de les planimetries i vistes dels monuments realitzades pel seu bon amic Francesc Hernández Sanz. Defineix la prehistòria de Menorca i Mallorca a partir del seu coneixement directe dels monuments menorquins, dels materials en ells recuperats i, indirectament, a partir de materials que ell coneix de col·leccions arqueològiques mallorquines.

Excavacions a Biniac i Biniaiet, 1915 a 1917

Després de les seves intervencions arqueològiques al Puig dels Molins, Vives Escudero retorna a Menorca on passa els estius amb el seu germà Fernando, al lloc del Fonduco, sobre el port de Maó. En aquestes vacances estiuenques realitza diferents treballs arqueològics, alguns d'ells en companyia dels seus amics d'infantesa, els germans Monjo i Hernández Sanz. Així mateix segueix cultivant les seves amistats amb el doctor Francesc d'Albranca i amb el notari Joan Flaquer i Fàbregues.

▲ **Vas troncocònic de ceràmica de la col·lecció Francesc Cardona i Orfila, comprada per Vives Escudero (1903-1905).** Període talaiòtic (400-150 a.n.e.). Museu de Menorca-V153

▲ **Excavacions a Biniaiet de l'any 1916.** Fotografia de Diego Monjo. Col·lecció Cardona Goñalons (Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

L'any 1915 va realitzar una excavació de la naveta occidental de Biniaiet, descoberta i publicada l'any 1901 pel seu amic Francesc Hernández Sanz. Dels treballs realitzats per Antoni Vives Escudero, el notari Flaquer l'any 1916 ens proporciona una notícia indirecta, on indica la recuperació de les restes d'uns 50 o 60 individus i alguns objectes ceràmics, alguns punxons d'os, així com alguns punxons i bracerols de bronze. Aquest autor no vol aprofundir en els seus comentaris sobre el jaciment en espera de la publicació dels resultats de l'excavació per part de Vives, resultats que no es van publicar mai.

Entre els anys 1916 i 1917, per encàrrec de la Comissió Estatal de Monuments realitza unes excavacions arqueològiques al poblat talaiòtic de Biniaiet. Els treballs seran dirigits conjuntament per Antoni Vives Escudero i Francesc Hernández Sanz i disposaran de l'ajut dels germans Pere i Diego Monjo, com a dibuixant i fotògraf, respectivament. Els materials recuperats van ser traslladats a Madrid, on romanen al

Museo Arqueológico Nacional. La memòria de les excavacions mai va ser publicada.

Hem pogut consultar un conjunt de cinc cartes datades entre desembre de 1916 i juny de l'any 1917, rebudes per Vives Escudero a Madrid, i enviades, quatre d'elles per Francesc Hernández Sanz, i la darrera, pel notari Flaquer.

La carta adreçada a Vives pel notari Flaquer el mes de febrer de l'any 1917 serveix per agrair a Vives el regal que ha rebut mitjançant el seu germà Fernando de l'àlbum-catàleg "Las Medallas de Palacio". També informa a Vives dels resultats de l'excavació d'una cova a Alaior, excavació que havia visitat Vives, i li proporciona també notícies de Francesc d'Albranca.

Les quatre cartes restants, totes d'Hernández Sanz, tracten fonamentalment de temes relacionats amb les excavacions de Biniaiet, però també proporcionen notícies de les activitats arqueològiques de l'illa. Informa de la venda d'una peça d'or que es donava per perduda de la col·lecció Ramis, de les excavacions que realitza el Sr. Codina a les coves d'Addaia, o bé indica la procedència d'un tap d'os decorat amb cercles concèntrics que havia regalat el notari Flaquer a Vives. El correu o nexa d'unió entre Menorca i Madrid, també és el germà de Vives, Fernando.

A partir d'aquest moment la salut d'Antoni Vives Escudero es ressent i ja no realitzarà més treballs a Menorca i, malauradament, ja no publicarà els resultats de les seves darreres intervencions menorquines, Biniaic i Biniaiet. Ara bé, la correspondència i el seu germà, el mantindran ben comunicat amb la seva illa, Menorca.

Conclusió

A manera de tancament d'aquest petit treball, volem assenyalar que, malgrat que la carrera professional d'Antoni Vives Escudero va estar centrada a Madrid, lluny de Menorca, ell mai va deixar d'estar en contacte amb l'illa i amb les amistats allà establertes.

Els seus treballs "La Moneda en la Edad de Bronce", "El Arte Egeo en España", però especialment el catàleg de monuments de la província de Balears, ens mostren el seu gran interès per la prehistòria de Menorca i el seu gran coneixement dels monuments de l'illa, que tant sols és possible gràcies al treball de camp i l'observació directa dels materials i monuments.

▲ Encenser i tapadora de ceràmica procedent de Tirant, excavacions 1903-1905. Període talaiòtic (800-300 a.n.e.). Museu de Menorca-V334, V335

▲ Vas de ceràmica troncocònic amb ansa vertical procedent de Tirant, excavacions 1903-1905. Període talaiòtic (800 -300 a.n.e.). Museu de Menorca-V150

Lempriere, Sauvigny, Tofiño y Carmona; al mismo tiempo que algunos perfiles de costa de J. Vázquez y F. Selma.

Hay que resaltar un conjunto de grabados y dibujos históricos, donde destacan dos patentes sanitarias y dos acuarelas de barcos corsarios de Menorca, como un dibujo de la planta de la iglesia de Santa María de Maó. También dos óleos del más importante pintor ilustrado menorquín, Pasqual Calbó i Calvés: el conde de Cifuentes y el autorretrato de Calbó. El interés por este pintor se hace patente porque también forma parte de los fondos, el manuscrito de los *Tractats científics*, obra capital escrita en catalán por el artista y con los dibujos correspondientes.

Para finalizar, debemos mencionar otro conjunto de bienes, los libros. El contenido de los fondos tiene relación con el contexto en que Vives trabajaba (numismática, historia y arqueología), otro apartado son las separatas y libros de Menorca, donde destacan las obras de Joan y Antoni Ramis i Ramis, Antoni Roig i Reixart, Josep Maria Quadrado, Jaime Ferrer i Parpal, Miguel Roura i Pujol, Francisco Cardona i Orfila, F. Hernández Sanz, entre otros. También algunos libros y separatas del mismo Vives, como son: “Medallas de la casa de Borbón”, “La moneda castellana”, *La Moneda Hispánica* y “Reforma monetaria de los Reyes Católicos”.

Por lo tanto, podemos hablar de un contenido bastante amplio y de gran interés científico que hoy se pone al alcance de todos gracias a esta exposición.

Antonio Vives Escudero y la arqueología de Menorca

Octavio Pons Machado, Museu de Menorca

El primer pensamiento que aparece cuando le mencionan a uno el nombre de Antonio Vives Escudero es el del catedrático de numismática que estudió y sistematizó las monedas de época antigua y de época islámica de la Península Ibérica. Pero su figura, no tan sólo se reduce a este campo, sino que también alcanza la arqueología y el mundo del coleccionismo.

En este artículo trataremos la figura de Antonio Vives Escudero como arqueólogo y coleccionista, poniendo especial atención a la relación que mantiene nuestro personaje con Menorca.

Pero antes de seguir más adelante en nuestro artículo, creemos que se debería recordar que a finales del siglo XIX y principios del siglo XX, se hace difícil

discernir la figura del arqueólogo de la del coleccionista, puesto que los objetos recuperados en las excavaciones arqueológicas realizadas por particulares pasaban a ser de su propiedad. Así se puede entender cómo se formaron importantes colecciones arqueológicas y su posterior venta a museos, instituciones públicas o privadas o bien a terceros.

La infancia y primera juventud de Antonio Vives Escudero

Antonio Vives Escudero nació accidentalmente en Madrid en 1859, lugar donde su abuelo paterno regentaba una confitería denominada “La Mahonesa”, aunque toda su niñez y primera juventud la pasó en Maó, donde residían sus padres. Diferentes fuentes biográficas que hemos podido consultar nos señalan que en esta etapa de su vida ya era aficionado a coleccionar monedas y medallas y que ya era amigo de Francesc Hernández Sanz con quien realizaba excursiones de exploración a los yacimientos de la isla.

Será pues, en este momento, cuando establecerá una sólida amistad y relación con los hermanos Pere y Diego Monjo y con Francesc Hernández Sanz, que serán sus grandes colaboradores en el futuro. Asimismo, será cuando accederá por primera vez a las colecciones arqueológicas que se han formado y se están formando en la isla (Colección Ramis, colección Pons i Soler, entre otros), además de poder observar los monumentos prehistóricos isleños de primera mano.

Esta primera etapa acabará en 1875 cuando obtiene el título bachiller y parte hacia Madrid a realizar estudios de medicina, lugar donde seguirá comprando monedas en El Rastro.

La enfermedad, Fornells, Can Burdó, 1903-1905

A comienzos de la primera década del siglo XX, recién casado y ya nombrado académico de la Real Academia de la Historia, Antonio Vives Escudero sufre unos importantes problemas de salud que lo llevan a pasar una larga estancia en Menorca. En estos momentos su fama como numismático y arqueólogo es bastante reconocida además de ser considerado un importante coleccionista de objetos arqueológicos. En Menorca mantiene sus amistades de infancia con los hermanos Monjo y Hernández Sanz. También mantendrá contacto con otros importantes personajes menorquines como Francesc Camps i Mercadal, Francesc d’Albranca, quien le regalará algunas piezas arqueológicas de su colección particular.

Pasó una larga temporada en Fornells, a Can Burdó, y para hacer más entretenida su estancia aprovechó para realizar intervenciones arqueológicas en tres yacimientos cercanos a Fornells, concretamente, en unas cuevas situadas en los predios de Tirant y Binidonaire y en el recinto de taula de Cavalleria.

Además, aprovechó para realizar diferentes excursiones a yacimientos prehistóricos de la isla, probablemente con sus amigos menorquines, y recopiló abundante información sobre los mismos.

Estas excursiones e intervenciones arqueológicas le sirven de justificación para solicitar al Ministro de Instrucción de la época que le sea encargada la confección del *Inventario de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de Baleares*. El 20 de enero de 1905 el rey Alfonso XIII firmó la Real Orden con su nombramiento para el trabajo.

En cuanto a coleccionismo, será durante esta estancia en la isla cuando adquirirá la colección arqueológica de los hermanos Ramis, excepto las monedas, así como la colección arqueológica del presbítero Francesc Cardona i Orfila.

Esta actividad de investigador y coleccionista realizada en Menorca sirvió de base a nuestro personaje para elaborar diferentes trabajos y artículos que se sustentan en los resultados obtenidos en su estancia en la isla.

El año 1906 publica "La Moneda en la Edad de Bronce", donde plantea la hipótesis de que los objetos prehistóricos de bronce recuperados en Menorca tienen que ser interpretados como unidades monetarias en función de su peso y, que, por lo tanto, son objetos para el intercambio comercial. Todos los objetos que analiza y mide provienen de sus excavaciones de Tirant y Binidonaire, y de parte de las piezas que adquirió de la colección Ramis. Además, mide también una aguja procedente d'Albranca, regalo que le hizo el doctor Camps.

El año 1908 publica la primera parte de su trabajo *El Arte Egeo en España, Construcciones Primitivas de las Islas Baleares*. Tal como indica su título se pretende dar una visión de conjunto de la prehistoria de Mallorca y Menorca, pero los monumentos analizados y estudiados corresponden, casi en su totalidad, a la isla de Menorca y por las descripciones que realiza se puede deducir que el autor los ha visitado personalmente. Acompaña las explicaciones con plantas, secciones y alzados de los monumentos que con mucha probabilidad han sido realizadas por su amigo Francesc Hernández Sanz.

En 1910 ve la luz la segunda parte de su estudio *El Arte Egeo en España, Cerámica Primitiva de las Islas Baleares*. Para la confección de este artículo analiza diferentes objetos de su colección que tienen un origen menorquín y que provienen, bien de sus excavaciones en Tirant, bien de las colecciones Ramis y Cardona. En él se puede apreciar, también, el conocimiento que posee sobre otras colecciones, como la colección Pons i Soler o la colección Monjo.

En el año 1909 Vives realizó la entrega al Ministerio de su *Inventario de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de Baleares*, que nunca fue publicado. La primera parte, dedicada a la prehistoria, se corresponde con la que publicó en 1908 en "El Arte Egeo en España", pero complementa su trabajo con toda una serie de fotografías sobre monumentos de Menorca hechas por su amigo Diego Monjo, además de las planimetrías y vistas de los monumentos realizadas por su buen amigo Francesc Hernández Sanz. Define la prehistoria de Menorca y Mallorca a partir de su conocimiento directo de los monumentos menorquines, de los materiales en ellos recuperados e indirectamente, a partir de materiales que él conoce de colecciones arqueológicas mallorquinas.

Excavaciones a Biniac y Biniaiet, 1915 a 1917

Liberado de sus intervenciones arqueológicas en el Puig des Molins, Vives Escudero vuelve a Menorca donde pasa los veranos junto a su hermano Fernando, en la casa El Fonduco, sobre el puerto de Maó. Durante estas vacaciones veraniegas realiza diferentes trabajos arqueológicos, algunos de ellos en compañía de sus amigos de infancia, los hermanos Monjo y Hernández Sanz. Igualmente sigue cultivando sus amistades con el doctor Francesc d'Albranca y con el notario Joan Flaquer i Fàbregues.

En 1915 realizó una excavación de la naveta occidental de Biniac, descubierta y publicada en 1901 por su amigo Francesc Hernández Sanz. De los trabajos realizados por Antonio Vives Escudero se nos proporciona una noticia indirecta por vía del notario Flaquer en 1916, donde indica la recuperación de los restos de unos 50 o 60 individuos y algunos objetos cerámicos, algunos punzones de hueso, así como algunos punzones y pulseras de bronce. Este autor no quiere profundizar en sus comentarios sobre el yacimiento en espera de la publicación de los resultados de la excavación por parte de Vives, resultados que no se publicaron nunca.

Entre los años 1916 y 1917, por encargo de la Comisión Estatal de Monumentos realiza unas excavaciones arqueológicas en el poblado talayótico de Biniaiet. Los trabajos serán dirigidos conjuntamente por Antonio Vives Escudero y Francesc Hernández Sanz y dispondrán de la ayuda de los hermanos Pere y Diego Monjo, como dibujante y fotógrafo, respectivamente. Los materiales recuperados fueron trasladados a Madrid, donde permanecen en el Museo Arqueológico Nacional. La memoria de las excavaciones nunca fue publicada.

Hemos podido consultar un conjunto de cinco cartas fechadas entre diciembre de 1916 y junio del año 1917, recibidas por Vives Escudero en Madrid, y enviadas, cuatro de ellas por Francesc Hernández Sanz, y la última, por el notario Flaquer.

La carta dirigida a Vives por el notario Flaquer en febrero del año 1917 sirve para agradecer a Vives el regalo que ha recibido mediante su hermano Fernando del álbum-catálogo de *Las Medallas de Palacio*. También informa a Vives de los resultados de la excavación de una cueva en Alaior, excavación que había visitado Vives, y le proporciona, también, noticias de Francesc d'Albranca.

Las cuatro cartas restantes, todas de Hernández Sanz, tratan fundamentalmente de temas relacionados con las excavaciones de Biniaiet, pero también ofrecen noticias de las actividades arqueológicas de la isla. Informa de la venta de una pieza de oro que se daba por perdida de la colección Ramis, de las excavaciones que realiza el Sr. Codina en las cuevas de Addaia, o bien indica la procedencia de un tapón de hueso decorado con círculos concéntricos que había regalado el notario Flaquer a Vives. El correo y nexo de unión entre Menorca y Madrid también es el hermano de Vives, Fernando.

A partir de este momento la salud de Antonio Vives Escudero se resiente y ya no realizará más trabajos en Menorca y, desgraciadamente, ya no publicará los resultados de sus últimas intervenciones menorquinas, Biniac y Biniaiet. Ahora bien, la correspondencia y su hermano, lo mantendrán muy comunicado con su isla, Menorca.

Conclusión

A manera de cierre de este pequeño trabajo, queremos señalar que a pesar de que la carrera profesional de Antonio Vives Escudero estuvo centrada en Madrid, lejos de Menorca, nunca dejó de estar en contacto con la isla y con las amistades allí establecidas.

Sus trabajos "La Moneda en la Edad de Bronce", "El Arte Egeo en España", pero especialmente el catá-

logo de monumentos de la provincia de Baleares, nos muestran su gran interés por la prehistoria de Menorca y su gran conocimiento de los monumentos de la isla, que tanto sólo fue posible gracias al trabajo de campo y observación directa de los materiales y monumentos.

Menorca en el *Catálogo de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de las Baleares*

Teresa Marot, Mediterraneum SL

El 7 de julio de 1904, Antonio Vives Escudero solicitó al Ministerio de Instrucción Pública del Estado la elaboración del Catálogo Monumental de Baleares, que formaba parte de un titánico proyecto que consistía en la catalogación sistemática de la riqueza patrimonial de España.

En su solicitud, Vives defendió que él era la persona más apropiada, ya que había vivido muchos años en las islas y ya había realizado diversos estudios.

Una Real Orden de 20 de enero de 1905 formalizó su nombramiento, con un presupuesto de 600 pesetas durante 12 meses, aunque el trabajo no se entregó hasta el año 1909 y nunca se llegó a publicar. El trabajo consta de un tomo de texto manuscrito de más de 600 páginas y de tres atlas que recogen abundantes fotografías y dibujos.

El contenido de la obra, bajo el título *Inventario de los Monumentos artísticos de España. Provincia de Baleares* delata el marcado interés de Antonio Vives Escudero por la arqueología menorquina, mucho mejor representada que la de las islas de Mallorca o Ibiza.

Sin duda, cuando Vives Escudero persuadió al Ministerio de Instrucción Pública con el argumento de que ya había realizado diversos estudios en las islas, se refería fundamentalmente a sus largas estancias en Menorca durante los años 1903-1905, que aprovechó para realizar excavaciones arqueológicas en Tirant, Binidonaire y en el predio de Cavalleria, y también recorrió y analizó los monumentos prehistóricos de la isla de primera mano.

Antonio Vives también poseía un profundo conocimiento de las colecciones arqueológicas privadas de la isla. Adquirió algunas de las más importantes colecciones formadas en Menorca que incorporó en el catálogo, como la de Joan Ramis i Ramis

From this ancient period, there is also a collection of Greek coins that are likely to be fake, a suspicion that we share with Antoni Vives' family, considering the fact that the inventory of classical coins assigned to the Museum already notes this possibility.

In concluding this section related to coins, we should mention the presence of the Arabic coin collection, which is detailed in another chapter of this catalogue. There are also a few Medieval Castilian, Portuguese, Catalan and Aragonese coins that are subsequently included in a group of Spanish and foreign coins that cover primarily the end of the 18th and the 19th centuries.

The Fine Arts collection is the smallest of this deposit and is made up of pottery, engravings, drawings and paintings. The first group includes stanniferous pottery, chiefly dishes, vases, jars and stoups made at workshops in Catalonia, Valencia, Toledo, Teruel, Triana and China, and range from the 16th to the 19th centuries. From the Catalan region, standout dishes include two dishes with metallic shades, three dishes from the sashes and ribbons series, one from Poblet and another from the lace series, as well as two apothecary jars from the gift series.

Regarding the pottery made at workshops in Valencia, there are two dishes from Alcora from the pelican series with architectural patterns, and a *mancerina* (set of cup and saucer for hot chocolate) from the 18th century. From Manises, a small crockery plate with metallic shades and two small stoups. Also worth mentioning is a set of floor tiles made in Manises that date back to the 15th century.

The pottery from Toledo is characterised by singular pieces from Talavera de la Reina, such as two dishes from the tricolour series, and other samples of the blue series, such as a fruit bowl, a dish, a large earthenware jar, a smaller jar and two vases. There is also a tray from Puente del Arzobispo. We can also highlight two mortars from Teruel from the geometric green and purple decorative series.

As for the cartographical section, it is made up of some of Menorca's most well-known maps and nautical charts from the 18th century, such as La Rochette, Keulen, Lempriere, Sauvigny, Tofiño and Carmona; in addition to some coastal profiles by J. Vázquez and F. Selma.

Not to be overlooked is an outstanding group of engravings and historical drawings, where two bills of health and two watercolours from Menorcan

privateer vessels are a highlight, as well as a drawing of the floor-plan of Santa Maria Church in Maó. Also, two oil paintings by the illustrious Menorcan artist, Pasqual Calbó i Caldés: the Count of Cifuentes and Calbó's self-portrait. Interest in this painter is evident as his manuscript, *Tractats científics*, a major work written in Catalan by the artist with its pertinent drawings, also belongs to this collection.

Lastly, we would like to mention another group of items, which are his books. The subject matter of this collection is related to the context in which Vives carried out his professional activity (numismatics, history and archaeology). Another section includes supplements and books about Menorca, with notable contributions by Joan and Antoni Ramis i Ramis, Antoni Roig i Reixart, Josep Maria Quadrado, Jaime Ferrer y Parpal, Miguel Roura i Pujol, Francisco Cardona i Orfila and F. Hernández Sanz, amongst others. Also some books and offprints by Vives Escudero, such as: "Medallas de la casa de Borbón", "La moneda castellana", *La Moneda Hispánica* and "Reforma monetaria de los Reyes Católicos".

Hence, these contents as a whole cover a rather ample subject matter of high scientific interest that are on display for everyone to observe, thanks to this exhibition.

Antoni Vives Escudero and Menorca's archaeology

Octavio Pons Machado, Museu de Menorca

The first thought that comes to mind when one mentions Antonio Vives Escudero is as the professor of numismatics that studied and systematised the Iberian Peninsula coins from ancient and Islamic periods. However, his figure is not only linked to this sector but also to archaeology and the collectors' world.

This article will focus on the figure of Antoni Vives Escudero as archaeologist and collector, paying particular attention to the relationship between our subject and Menorca.

Before going further ahead with our article, we think it is worth remembering that at the end of the 19th century and beginning of the 20th century C.E. it is difficult to differentiate the archaeologist from the collector, due to the fact that articles recovered from the archaeological digs carried out by private

individuals went on to become their own property. This way it can be understood how important archaeological collections were formed and then later sold to museums, public or private institutions, or third parties.

Antoni Vives Escudero's childhood and first adolescence

Antoni Vives Escudero was born by chance in Madrid in 1859, where his paternal grandfather managed a sweet shop called "La Mahonesa", however he spent the vast majority of his childhood and youth in Maó, where his parents lived. Different biographical sources that we have been able to consult show that during this stage of his life he was already a fan of collecting coins and medals and that he was friends with Francesc Hernández Sanz with whom he used to go exploring to the island's different sites.

It is during this period when he establishes a solid friendship and relationship with the brothers Pere and Diego Monjo and Francesc Hernández Sanz, who will be his great collaborators in the future. In addition, it will be when he first gained access to the archaeological collections that are formed and have started to form on the island (Ramis Collection, Pons i Soler collection, amongst others), as well as being able to observe first hand the islands prehistoric monuments.

This first stage ends in 1875 when he achieves his baccalaureate and leaves to study medicine in Madrid, where he will continue buying coins at El Rastro.

The illness, Fornells, Can Burdó, 1903-1905

At the beginning of the first decade of the 20th century, recently married and already a recognised academic of the Real Academia de la Historia, Antoni Vives Escudero suffers some severe health problems that result in him spending a long period of time in Menorca. At this time he has already gained some fame as a numismatic and archaeologist, as well as being considered an important collector of archaeological objects. In Menorca he maintains his childhood friendships with the Monjo brothers and Hernández Sanz. He will also maintain contact with other important Menorcan characters such as Francesc Camps i Mercadal known as Francesc d'Albranca, who will gift him a number of archaeological pieces from his personal collection.

He spent a long period of time in Fornells, at Can Burdó, and in order to make his stay a little more entertaining he took advantage of this time to carry out archaeological interventions on three sites close to Fornells, specifically, in some caves located on the Tirant estate land, Binidonaire and the site of the *taula* of Cavalleria.

Also, he made the most of this time to carry out different excursions to the islands prehistoric sites, probably with his Menorcan friends, and collected an abundant amount of information about these sites.

These excursions and archaeological interventions served as justification to apply to the Minister of Instruction of that era for the responsibility for managing the preparation of the *Inventario de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de Baleares*. (Inventory of Artistic Monuments of Spain, Balearic Province). On 20th January 1905 King Alfonso XIII signed the Royal Order naming him for the job.

With regards to his collections, it will be during this stay on the island when he will acquire the Ramis brothers' archaeological collection, minus the coins, as well as the archaeological collection belonging to the Presbyterian Francesc Cardona i Orfila.

These activities, as researcher and collector on Menorca, served as a basis for our character to carry out different works and articles that are proof of the results achieved during his stay on the island.

In 1906 he publishes "La Moneda de la Edad de Bronce", where he poses the hypothesis that the bronze prehistoric objects recovered in Menorca have to be interpreted as monetary units according to their weight and that, therefore, they are objects for commercial exchange. All the objects he analyses and measures come from his excavations at Tirant and Binidonaire, and from part of the pieces he purchased from the Ramis collection. Also, he measures a pin from Albranca, a present Doctor Camps made to him.

In 1908 he publishes the first part of his work *El Arte Egeo en España, Construcciones Primitivas de las Islas Baleares*. As indicated in its title, the aim is to give a joint view of Mallorca and Menorca's ancient history but the monuments studied and analysed are almost entirely on Menorca and from the descriptions made it is possible to work out that the author has seen them personally. He accompanies the explanations with plans as well as sections and heights of the

monuments that were most probably carried out by his friend Francesc Hernández Sanz.

In 1910 he makes public the second part of his study *El Arte Egeo en España, Cerámica Primitiva de las Islas Baleares*. For the construction of this article he analyses different objects from his collection, originating from Menorca, and coming from either his own excavations at Tirant or from Ramis and Cardona's collections. Within the article one can also appreciate, the knowledge he has of other collections, such as the Pons i Soler collection or the Monjo collection.

During 1909 Vives submitted to the Ministry his *Inventario de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de Baleares*, which was never published. The first part, dedicated to prehistory, is linked to the one he published in 1908 in "El Arte Egeo en España", but complements his work with a whole series of photographs of monuments on Menorca taken by his friend Diego Monjo, as well as the planimetry and views of the monuments carried out by his good friend Francesc Hernández Sanz. He defines prehistoric Menorca and Mallorca from his direct knowledge of the Menorcan monuments, the materials recovered from these monuments and indirectly through the materials that he knows from Mallorcan archaeological collections.

Digs at Biniac and Biniaiet, 1915 to 1917

Relieved of his archaeological digs at the Puig des Molins, Vives Escudero returns to Menorca where he spends the summers with his brother Fernando, at the house El Fonduco, above Mahon harbour. During these summer holidays he carried out different archaeological projects, some alongside the Monjo brothers and Hernández Sanz, his childhood friends. At the same time he continues to forge his friendships with the Doctor Francesc d'Albranca and the notary Joan Flaquer i Fàbregues.

In 1915 he carried out an excavation at the western *naveta* of Biniac, discovered and made public in 1901 by his friend Francesc Hernández Sanz. In 1916 we are provided indirect news via the notary Flaquer, of the excavations carried out by Antoni Vives Escudero, where Flaquer informs of the recovery of the remains of 50 or 60 individuals, a number of ceramic objects, some bone awls, as well as some bronze awls and bracelets. This author does not wish to go deeper into his commentaries about the sites while waiting for Vives's publication of the results of the dig,

however these were never published.

Between 1916 and 1917, by order of the Comisión Estatal de Monumentos he carried out archaeological digs at the talayotic village of Biniaiet. Antoni Vives Escudero and Francesc Hernández Sanz jointly directed the work, and relied on the help of brothers Pere and Diego Monjo, draughtsmen and photographer respectively. The materials recovered were moved to Madrid, where they remain at the Museo Arqueológico Nacional. The report of the digs was never published.

We have been able to view a group of five letters dating from December 1916 and June 1917, received by Vives Escudero in Madrid, four of which were written by Francesc Hernández Sanz and the last by the notary Flaquer.

The letter addressed to Vives by the notary Flaquer in February 1917 served the purpose of thanking Vives for the present he had received, via his brother Fernando, of the album-catalogue *Las Medallas de Palacio*. It also informs Vives of the results of the excavation of one of the caves in Alaior, an excavation that had been visited by Vives, and sends him news of Francesc d'Albranca.

The four remaining letters, all from Hernández Sanz, are mostly about the excavations at Biniaiet, but also offer news of the archaeological activities on the island. He reports on the sale of a piece of gold, which had been considered lost from the Ramis collection, the digs carried out by Sr. Codina at the caves of Addaia, and also explains the origin of a bone lid decorated with concentric circles that the notary Flaquer had gifted to Vives. The post and link between Menorca and Madrid is also Vives's brother, Fernando.

From this moment onwards, Antoni Vives Escudero's health is in decline so he will no longer carry out any further work in Menorca and unfortunately, will no longer publish his last Menorcan findings of the excavations at Biniac and Biniaiet. Nonetheless, correspondence and his brother will maintain his communication with his island, Menorca.

Conclusion

As a closing point of this small piece of work, we would like to point out that despite Antoni Vives Escudero's professional career being focused in Madrid, far away from Menorca, he never stopped being in contact with the island and the friends he made there.

His writings “La Moneda en la Edad de Bronce”, “El Arte Egeo en España”, but in particular the catalogue of monuments of the Balearic Province, demonstrate his great interest in Menorca’s ancient history and his vast knowledge of the islands monuments, and were only possible thanks to his field work and direct research into the relevant materials and monuments.

Menorca in the *Catálogo de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de las Baleares* (Catalogue of Artistic monuments of Spain, Balearic Islands)

Teresa Marot, Mediterraneum SL

On 7th July 1904, Antoni Vives Escudero applies to the Ministerio de la Instrucción Pública for the responsibility to develop the “Catálogo Monumental de Baleares”, which formed part of a colossal project, which consisted of the systematic cataloguing of Spain’s patrimonial wealth.

In his application, Vives defended that he was the most appropriate person for the role, as he had lived on the islands for many years and had already carried out a number of studies there.

The work’s content, under the title of *Inventario de los Monumentos artísticos de España. Provincia de Baleares*, gives away Antoni Vives Escudero’s marked interest in Menorcan archaeology, which is much more represented than either of the other islands, Mallorca or Ibiza.

Without doubt, when Vives Escudero persuaded the Ministerio de la Instrucción Pública by putting forward the argument that he had already carried out many projects on the islands, he was actually referring to his long stays in Menorca between 1903-1905, which he used to carry out archaeological digs at Tirant, Binidonaire and on the estate of Cavalleria, as well as visiting and analysing the islands prehistoric monuments first hand.

Antoni Vives also possessed a deep knowledge of the private archaeological collections on the island. He purchased some of Menorca’s most important collections, which he included in the catalogue, such as those belonging to Joan Ramis i Ramis (1746-1819) and Francesc Cardona i Orfila (1833-1892), as well as a number of

objects coming from the excavations carried out at the roman necropolis of El Carme in Maó (Plaça del Príncep) and that belonged to Pere Monjo i Monjo (1847-1831). In addition, he also bought or accepted donations from the locals who had found archaeological objects on their land, and included them in the catalogue, for example a piece of vase originating from the Cova des Coloms (ravine of Binigaus), a double edged axe from Sa Prió (ravine of Binigaus), a bronze fragment of a women’s arm from Biniatram (Ciutadella), a chandelier from Algenderet or an interesting thimble of the Islamic period from the outskirts of Fornells.

In 1907-1908, when he must have worked intensely on the catalogue, Antonio Vives already possessed an important collection of archaeological objects originating from Menorca. He had already bought the collections of Joan Ramis i Ramis and Francesc Cardona i Orfila, a few objects from the collections of Frances Camps i Mercadal or Pedro Monjo i Monjo, as well as having good knowledge of the remaining best collections of the island such as Joan Pons i Soler.

These circumstances explain the importance of the role taken on by Menorca’s archaeology in the development of the catalogue, much more elaborate and detailed than the information referring to Mallorca and Ibiza. It must be remembered that his dedication to Ebusitan archaeology and the creation of his important archaeological collection, thanks to the digs carried out at Puig des Molins, did not begin until 1909, the same year in which he submitted the original catalogue, and therefore, could not include all this information. However, Vives Escudero already possessed an important collection of Ebusitan objects, some cited as originating from the “necropolis of Ibiza”, possibly referring to the “Ereso” one, and he knew well the work of Joan Roman Calbet, who had invited him to Ibiza in 1907, when Vives participated in the discovery of the Punic sanctuary of Es Culleram.

The description of the Menorcan archaeology is proof of the fieldwork carried out by Vives Escudero, both via the descriptions of his own archaeological achievements at Cavalleria, Binidonaire or Tirant, but also by comparing *in situ* information that, for example, Francesc Hernández Sanz had already documented previously, probably for the creation of his piece *Compendio de Geografía e Historia de Menorca* (1908).

The catalogue developed by Antonio Vives Escudero is one of the best quality, most unitarian

Bibliografía

Actas del Museo Provincial de Bellas Artes (1944-1955). Manuscrit. Museu de Menorca.

AGUILÓ ALONSO, María Paz (2012): "Las artes decorativas en el Catálogo Monumental de España. Una aproximación", *El catálogo monumental de España (1900-1961): investigación, restauración y difusión*, Ministerio de Cultura, Madrid, pàgs. 249-269.

ALFARO ASINS, C. (1990): "La colección de monedas hispano-árabe del M.A.N.", *III Jarique de Numismática Hispano-Árabe*, M.A.N. Madrid, pàgs. 39-76.

BERMEJO TIRADO, Jesús; MAÑAS ROMERO, Irene: "La visión del arte clásico en el Catálogo Monumental de España", *El Catálogo Monumental de España (1900-1961). Investigación, restauración y difusión*, Ministerio de Cultura, Madrid, pàgs. 205-224.

CANTO GARCÍA, Alberto J.; MARTÍN ESCUDERO, Fátima. (2011): "El tesoro de monedas árabes de Carmona y una rectificación de A. Vives Escudero", *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 37-38, Universidad Autónoma de Madrid, pàgs. 723-748.

FERNÁNDEZ, Jordi H. (2011): "Antonio Vives Escudero", *Personatges de la Nostra Història. Associació d'Amics del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera*, Eivissa, pàgs. 77-116.

FLAQUER I FÀBREGUES, Joan (1916): "Navetas de Tipo Intermédio", *Revista de Menorca*, Mahón, pàgs. 161-166.

FLAQUER I FÀBREGUES, Joan (1923): "Bibliografía numismático-menorquina", *Revista de Menorca*, V época, Maó.

FRANCÉS VAÑÓ, David; RODRÍGUEZ PÉREZ, Ramón (2010): "Una aproximación al felús aglabi y su contexto en al-Andalus", *Numisma* 254, Madrid, pàgs. 41-59.

FROCHOSO SÁNCHEZ, Rafael (2001): "Los feluses de al-Andalus", *Numismática Córdoba*.

GARCIA-BELLIDO, Mª Paz (1993): *Álbum de dibujos de la colección de bronce antiguos de Antonio Vives Escudero*, Anejos de Archivo Español de Arqueología XIII, Madrid, CSIC.

HERNÁNDEZ MORA, Juan i MASCARÓ PASARIUS, Josep (1973): "Biniatet (Mahón, isla de Menorca) Excavaciones de A. Vives-F. Hernández Sanz (1916)", *XII Congreso Arqueológico Nacional*, Zaragoza, pàgs. 315-322.

HERNÁNDEZ SANZ, Francesc (1926): "El Ilmo. Señor Don Antonio Vives Escudero", *Revista de Menorca*, Ateneu Científic, Literari i Artístic. Maó, pàgs. 148-157.

JIMÉNEZ, José Antonio; MEDEROS, Alfredo (2001): *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Baleares. Canarias. Ceuta y Melilla. Extranjero. Catálogo e índices*, Madrid.

MEDEROS, Alfredo (2014): "Antonio Vives y Escudero, coleccionista, arqueólogo y primer catedrático de Numismática de la Universidad de Madrid", *In Amicitia, Miscel·lània d'estudis en homenatge a Jordi H. Fernández*, pàgs. 417-432.

MITCHINER, Michael (1977): *The World of Islam*, Hawkins Publications, Londres.

MORGENSTERN, Rudolf (1985): "Monedas árabes de bronce y plata del Museo de Menorca", *Acta Numismática*, 15, SCEN, Barcelona, pàgs. 191-196.

ORFILA PONS, Margarita (2005): "Menorca, cien años de arqueología. De los pioneros a la arqueometría (22/12/05)", *Revista de Menorca*, tomo 89, vol. I, pàgs. 87-122.

PRIETO Y VIVES, Antonio (1926): *Los Reyes de Taifas. Estudio histórico-numismático de los musulmanes españoles en el siglo V de la Hégira (XI de J.C.)*, Junta para la ampliación de estudios e investigaciones científicas. Centro de Estudios Históricos, Madrid.

RETAMERO I SERRALVO, Félix (1996): "Fulús y moneda en Mallorca, Ibiza y Menorca antes del 290 H/902 d.C.", *Al-Qantara*, vol. XVII, fasc.1, CSIC, Madrid, pàgs. 153-169.

RIPOLLÈS, Pere Pau; ABASCAL, Juan Manuel (2007): "Las monedas hispánicas", *Monedas y medallas españolas en la Real Academia de la Historia*, Madrid, pàgs. 23-40.

ROMA VALDÉS, Antonio; SERRANO, Antonio; COLINO ARAGÓN, Francisco Javier (2004). "En torno a los feluses idrisies de Marruecos", *Gaceta Numismática*, 154, ANE, Barcelona, pàgs.41-52.

SÁEZ DIAZ, Juan Ignacio; RODRÍGUEZ LORENTE, Juan José (1983): *Numismática Naşrî*, Madrid.

SERRA, Maria Lluïsa (1963): *Breve guía del Museo de Bellas Artes de Mahón*, Panorama Balear, núm. 83, Palma.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1893): *Monedas de las dinastías Árabi-go-Españolas*, Madrid, Fortanet.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1893): "La arqueta árabe de Palencia y la arqueta árabe de Gerona", *Boletín de la Sociedad de Excursiones*, tomo I, pàg. 34.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1893): *Monedas de las dinastías árabi-go-españolas*, Madrid.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1897): "La reforma monetaria de los Reyes Católicos", *Boletín de la Sociedad de Excursiones*, tomo 5, pàg. 113.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1906): "La Moneda en la Edad de Bronce", *Cultura Española*, Madrid, pàgs. 1129-1135.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1908): *El Arte Egeo en España. Construcciones primitivas de las Islas Baleares*, Madrid, Imprenta Ibérica.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1910): "El Arte Egeo en España. Ceràmica Primitiva de las Islas Baleares", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, Madrid, pàgs. 397-420.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1909): *Inventario de los Monumentos Artísticos de España. Provincia de Baleares*. Manuscrit CSIC.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1917): *Antigüedades cartaginesas. La necrópolis púnica de Ibiza*, Madrid.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1926): *La Moneda Hispánica*, Real Academia de la Historia, Madrid.

Antoni Vives Escudero¹

1859-1925

Ángeles Hernández, Arxiu Municipal de Maó
Teresa Marot, Mediterraneum SL

Antoni Vives Escudero va ser un home que va dedicar la seva vida a la seva veritable afició: el col·leccionisme i els estudis històrics. Va reunir una de les millors col·leccions d'Espanya d'objectes arqueològics i va obtenir resultats científics brillants en diferents àmbits de l'arqueologia i de la numismàtica.

Va néixer a Madrid el 4 de febrer de 1859, fill del matrimoni maonès format per Sebastià Vives Batlle i Anna Escudero Vinent. El seu vincle amb Madrid era el negoci que la família regentava a la capital: la confiteria «La Mahonesa», prop del carrer d'Alcalá. No obstant això, poc després de néixer Antoni, la família va tornar a viure a Menorca.

Antoni va passar la seva infància a Menorca, va començar els seus estudis a l'Institut d'Ensenyament de Maó, i fou precisament a l'illa on va néixer el seu interès per la història antiga, l'arqueologia i, especialment, la numismàtica. Es diu que recorria l'illa per descobrir monuments prehistòrics i que col·leccionava monedes molt desgastades amb les quals s'entretenia ordenant-les.

L'any 1875, finalitzat el batxillerat, va iniciar dues experiències professionals que no el van satisfer: en primer lloc, es va traslladar a Madrid i es va matricular a la Facultat de Medicina, que aviat va abandonar; més tard, va intentar dedicar-se als negocis comercials, i emprèn un viatge a l'Havana del que torna convençut que el que ha de fer és dedicar-se al que veritablement li agrada. Per a això, es va matricular l'any 1890 a l'Escuela Superior de Diplomacia i, després d'obtenir el títol d'arxiver, bibliotecari i arqueòleg, comença una brillant carrera d'investigador en temes històrics i numismàtics. Va publicar el seu primer treball sobre una arqueta aràbiga, que va marcar l'inici d'una copiosa obra dirigida especialment a la recerca de la numismàtica i l'art aràbic. A partir d'aquests estudis, va publicar múltiples treballs i articles, com ara «Arqueología árabe», «Estudio sobre el origen de la moneda castellana», «Catálogo histórico-descriptivo de la Real Armería de Madrid», «Reforma monetaria de los Reyes Católicos» o «La moneda en la Edad de Bronce».

Entre totes aquestes obres, destaca l'excel·lent edició titulada *Monedas de las dinastías árabe-españolas*, fruit de l'estudi i de la catalogació d'una extraordinària col·lecció de monedes, i l'elaboració del tom relatiu a Balears de la sèrie *Catálogo Artístico y Monumental de*

▲ **Antoni Vives Escudero.** Fotografia cedida per la família Mateo Vives

¹ Agraïm sincerament la col·laboració dels descendents d'Antoni Vives Escudero, especialment en deixar-nos consultar el manuscrit que es conserva de la seva filla Guillermina Vives Segura, en el qual, de manera detallada, narra la història de la família i aporta informacions fins ara inèdites de la vida d'Antoni Vives Escudero.

◀ **Port de Maó.** Fotografia de Diego Monjo (aproximadament 1886-1930). Col·lecció Cardona Goñalons (Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

España, que no va arribar a publicar-se. No obstant això, la seva gran obra va ser *La Moneda Hispánica*, un catàleg en el qual recopilava totes les monedes d'època antiga encunyades a Espanya. Se li considerava el numismàtic de més prestigi d'Espanya i la seva filla Guillermina va narrar: *“Se contaban infinidad de anécdotas sobre su facilidad de comprensión y clasificación de monedas, que conocía al tacto. Bien es verdad que había impreso, clasificado y catalogado más de 35.000 monedas a lo largo de su vida”*.

Antoni Vives Escudero va establir contacte amb un grup rellevant de col·leccionistes, antiquaris, il·lustrats, acadèmics i arqueòlegs de Madrid i va forjar estretes relacions amb les institucions científiques més importants, com la Real Academia de la Historia o el Museo Arqueológico Nacional. Acudia a les tertúlies en les quals es comentaven els estudis i es posaven en contacte venedors i compradors. D'aquesta manera, va poder consultar, taxar i estudiar les millors col·leccions. A la seva col·lecció particular, hi va reunir diferents tipus d'objectes: pintures, gravats, monedes, estàtues, epigrafia, vidres, encara que va destacar el seu interès per col·leccionar monedes àrabs i antigues d'Espanya, objectes arqueològics ebusitans i bronzes iberoromans. Va adquirir un gran coneixement com a taxador i comprador, que va exercir no solament de manera privada, sinó també per a col·legues o institucions com l'Institut Valencià de Don Juan. Actualment, la majoria d'objectes de la col·lecció d'Antoni Vives es troben dipositats en museus o institucions públiques, com el Museu de Menorca, el Museo Arqueológico Nacional o The Hispanic Society of America.

També va ser membre d'institucions internacionals com The Hispanic Society of America a Nova York i el Deutsche Archäologische Institut a Berlín i va exercir petits mecenatges a artistes novells que va conèixer, com l'escultor Enrique Marín, el pintor Lucas Moreno, el dibuixant Emilio Ferrer o el fotògraf Franzen, qui el va immortalitzar en un retrat fotogràfic.

Antoni Vives va ser un investigador inquiet que va realitzar diversos viatges per Europa i pel Mediterrani, visità jaciments arqueològics i museus de Grècia, Turquia, Sicília, Còrsega, Malta, Cartago, Itàlia, Alemanya, Anglaterra i França.

Va impartir classes d'art àrab a l'Ateneo de Madrid i a l'Escuela de Estudios Árabes. A més, la Universidad Central de Madrid, el 1911, el va nomenar catedràtic de Numismàtica i Epigrafia de la Facultat de Filosofia i Lletres *“en virtud del procedimiento extraordinario que la ley solamente autoriza para proveer cátedras con personas de excepcional y reconocido mérito”*.

◀ **Antoni Vives Escudero amb la seva esposa Concepción Segura i la seva filla Guillermina.** Fotografia cedida per la família Mateo Vives

Per la seva natural modèstia, no va voler acceptar mai les distincions ni honors pels quals va ser proposat, però gràcies al mèrits aconseguits va ser nomenat el 1901 acadèmic de la Real Academia de la Historia, l'any 1904 arabista adscrit a la secció de Numismàtica del Museo Arqueológico, i el 1922 director de l'Instituto Valencia de Don Juan.

El 1908 va rebre el nomenament de Soci d'Honor de l'Ateneu de Maó; i és que Vives Escudero sempre va mantenir una estreta relació amb Menorca, on, a més, va comptar amb molt bones amistats, com ara Francesc Hernández Sanz o Pere Monjo i Monjo. Va passar alguns

estius en una casa anomenada El Fonduco, situada a la carretera des Castell, i va realitzar diverses excavacions arqueològiques a l'illa.

Els seus familiars el recorden com a home dedicat a la seva professió, bo, sincer i molt amic dels seus amics. Es va casar l'any 1900 amb María Concepción Segura Rosselló, una coneguda cantant i actriu de sarsuela, i l'any 1905 va néixer la seva única filla Guillermina que el recordava en la seva faceta més personal: *"tuvo sus pequeñas manías, como por ejemplo usar siempre botas con suela de goma, que tenían que hacerle expresamente... También llevó toda la vida corbata de piqué blanco, incluso vistiendo de etiqueta, corbatas que igualmente habían de hacerle por encargo porque nadie las usaba. Y, sin embargo, era un tanto descuidado en el vestir y no tenía el menor empacho en llenarse los bolsillos de trozos de cerámica o de azulejos, pesaran lo que pesaran, y sin preocuparse de si le deformaban las americanas, con gran contrariedad de mi madre"*.

Antoni Vives Escudero va morir a Madrid el 19 de maig de 1925 i va ser enterrat en el panteó familiar del cementiri de Maó. Unes setmanes després, el 10 de juny, l'Ajuntament de Maó el va nomenar Menorquí Il·lustre. A pesar que en els Llibres d'Actes consta que se sol·licitarà un retrat a la seva vídua per incorporar-lo a la galeria municipal, el retrat no va arribar a col·locar-se.

L'any 1946, els seus familiars van donar part de les col·leccions d'Antoni Vives al Museu de Menorca i el 2015, gràcies a una nova donació dels seus descendents, es va incorporar el seu retrat a la Galeria de Menorquins Il·lustres de l'Ajuntament de Maó.

Arqueologia i col·leccionisme a Espanya a finals del segle XIX i principis del XX

Carmen Marcos Alonso, Museo Arqueológico Nacional

L'interès per les antiguitats que va sorgir amb el redescobriment de l'antiguitat clàssica en les albors del Renaixement va créixer a través del temps centrat sobretot en obres d'elevades qualitats artístiques, o bé com a prova material d'importants personatges o fets històrics. Però, a mesura que avança el temps, aquest col·leccionisme d'inscripcions i de busts, de ceràmiques i de monedes del món antic cobrarà una nova dimensió. En el període que cobreix entre el segle XVI i el XIX, el passat s'ha ampliat tant quant al temps com a l'espai. Quant al temps, perquè s'abasta des de l'origen de l'home fins a les èpoques més recents de l'edat mitjana i l'edat moderna. Quant a l'espai, perquè l'Antiguitat va anar més enllà del territori de la Grècia i la Roma clàssiques i aconsegueix els horitzons més llunyans de l'antic Egipte i l'Orient Pròxim. Però també al segle XIX canvia el panorama d'aquells que se senten atrets per aquestes restes materials del passat. Dels primers

▼ **Sala II Antiguitats egípcies i orientals del Museo Arqueológico Nacional.** Postal de Fototípia de Hauser y Menet (aproximadament 1917). Museo Arqueológico Nacional, n° inv. 2008/152/FF00004

col·leccionistes d'antiguitats, sobretot reis, grans nobles i prínceps de l'Església, l'atenció s'obre ara a nous sectors socials emergents pels quals la possessió d'objectes arqueològics és un símbol d'estatus social, mostra de l'elevada condició intel·lectual del seu propietari al qual se suma l'interès pels orígens com a nació dels diferents estats i la cerca per ampliar el coneixement de la pròpia realitat històrica. Aquest corrent, igual que a Europa, també va tenir el seu reflex a Espanya i en ella van tenir cabuda des de grans col·leccionistes fins a afeccionats i curiosos ocasionals de procedències molt diverses, la majoria pertanyents a la naixent burgesia de l'època. Entre ells trobem homes de negocis, banquers, professionals liberals, com ara metges, advocats, diplomàtics i fins i tot famosos artistes. L'afany col·leccionista es nodreix gràcies a la posada al mercat de les antigues col·leccions nobiliàries i a la recol·lecció de peces procedents de troballes arqueològiques d'excavacions i, sovint, de jaciments espoliats amb una finalitat comercial. El desenvolupament de les obres públiques i la construcció, com és el cas del ferrocarril, van posar al descobert nombroses troballes aïllades i jaciments que també van alimentar aquest mercat.

Igual que la seva procedència, els interessos d'aquests col·leccionistes són molt variats, des d'aquells que reuneixen peces de totes les èpoques i caràcter, tant artístiques com antiguitats, i tant originals com a còpies, fins als qui centren la seva atenció en un determinat tipus d'obres o període. Uns, seguint la moda de segles anteriors, s'afanyen per obtenir antiguitats clàssiques gregues o romanes, i uns altres centren la seva afició a Egipte i el Pròxim Orient, però molts es van inclinar per la prehistòria i la protohistòria del seu propi país.

Un exemple significatiu és el de **José de Salamanca y Mayol** (1811-1883), destacat banquer, inversor i polític, d'esperit audaç i entusiasta, i marquès de Salamanca des de 1866. Els seus negocis en la construcció de ferrocarrils el van portar a Itàlia on es va aficionar per l'antiguitat clàssica i va formar no només una magnífica col·lecció d'objectes grecs, estruscoitàlics i romans, sinó també va finançar excavacions a jaciments com el santuari de Calvi o la necròpolis de Licinella, a les proximitats de Paestum. Al seu retorn a Espanya, va instal·lar aquesta col·lecció constituïda per escultures, vasos grecs, terracotes i bronzes en els seus palaus de Recoletos i de Vista Alegre (Madrid) disposada de tal manera com si es tractés d'autèntics museus. Al final de la seva vida la ruïna financera el va obligar a posar en venda tots els seus béns incloses les seves col·leccions d'art i arqueologia, aquesta última adquirida per l'Estat l'any 1874 amb destinació al Museo Arqueológico Nacional.

El cas del diplomàtic **Eduardo Toda i Güell** (1855-1941) és destacable perquè representa el capítol inicial de l'egiptologia a Espanya. Entre

les diferents destinacions que va ocupar al llarg de la seva vida, es troba la de vicecònsol al Caire on va estar cap als anys 1885 i 1886. Aquí va formar una col·lecció d'antiguitats egípcies al mateix temps que, donada la seva afició per aquesta disciplina, va tenir l'oportunitat de participar, de la mà del famós egipciòleg Gaston Maspero, en l'excavació de la tomba de Sennedjem, a la necròpolis tebana de Deir el-Medina, el descobriment de la qual s'acabava de produir i famosa per ser un dels pocs exemples de sepultures egípcies que s'havia trobat sense saquejar. Viatger incansable i excel·lent comunicador, al seu retorn a Espanya va pronunciar nombroses conferències i va escriure articles i llibres en els quals va narrar les seves experiències viatgeres, mentre que les seves col·leccions van passar a formar part de dos museus, el Museo Arqueológico Nacional a Madrid i la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer a Vilanova i la Geltrú.

Una mostra de les noves especialitats en el coneixement del passat que tímidament es van obrint camí a Espanya a partir de l'últim quart del segle XIX és el de la labor col·leccionista desenvolupada pels germans **Adriano** (1847-1913) i **Emilio Rotondo Nicolau** (1854-1916). Influïts per l'auge de la geologia, la paleontologia i la prehistòria, de la mà de Juan Vilanova y Piera (1821-1893), des de molt joves es van sentir atrets per aquestes noves disciplines i es van dedicar amb autèntic entusiasme a constituir les seves pròpies col·leccions. Especialment Emilio, tant a partir de les seves pròpies exploracions, com mitjançant la compra o el finançament d'excavacions, qui va arribar a reunir un fons molt nodrit constituït per útils prehistòrics, fòssils, materials geològics i peces que abastaven fins a l'edat del ferro. Amb aquest fons va arribar a crear l'anomenat Museo Proto-histórico Ibérico instal·lat a Madrid, a les Escuelas Aguirre, el 1897 i que va romandre obert al públic fins a 1910.

A la protohistòria espanyola, l'estudi i definició de la qual començava a perfilar-se també en aquestes dates, trobem **Enrique de Aguilera y Gamboa** (1845-1922), marquès de Cerralbo, com una de les figures més representatives. El seu exemple és el d'un aristòcrata, noble de sang en aquest cas, que no solament parteix de les col·leccions d'art heretades de la seva família, sinó que a partir de l'afició per la numismàtica que demostra des de la seva infància, arriba a convertir-se en un dels pioners de l'arqueologia espanyola. Retirat de la vida política, en l'última etapa de la seva vida va impulsar nombroses excavacions a la Meseta Central amb el suport científic de col·laboradors com Juan Cabré, excavacions arqueològiques que resultarien de gran transcendència per al coneixement de l'edat del ferro al territori de la Celtibèria, amb prou feines albirada fins llavors. Al llarg del temps va anar incre-

mentant les seves col·leccions inicials amb dibuixos, gravats, teixits, ceràmiques, tapissos i objectes arqueològics, pels quals va construir un palau on custodiar-les. A la seva mort tant la col·lecció com el propi palau van ser llegats a l'Estat i constituït en museu públic on es conserven actualment a excepció dels materials resultat de les seves excavacions que, per testamentaria, van ingressar al Museo Arqueológico Nacional.

La moda del col·leccionisme i les antiguitats, com s'ha indicat més amunt, també va arribar a artistes de l'època. Entre ells trobem alguns famosos pintors com **Joaquín Sorolla y Bastida** (1863-1923), que va reunir un petit elenc de peces púniques, romanes, i fins i tot algunes medievals, la majoria presents d'amics com els capitells àrabs de Còrdova i Medina Azahara, regal de Ricardo Velázquez Bosco restaurador d'aquest jaciment. O bé el de **Marià Fortuny y Marsal** (1838-1874), per citar un exemple d'aquest altre corrent, el medievalista, que adquireix preponderància en aquest segle. L'artista, fascinat per Orient i el món islàmic, va reunir una col·lecció d'antiguitats entre les quals es trobaven peces andalusines realment notables, obtingudes en diversos llocs d'Espanya i especialment a Granada, on, segons el seu amic Charles Davillier (1823-1883), la cerca de la vella ceràmica espanyola constituïa el seu descans preferit i predilecta ocupació. Conservada en el seu estudi a Roma, la col·lecció va ser subhastada a París i peces com el famós el gerro de pisa daurada nassarita, el famós "Vas Fortuny", van passar a les mans d'altres col·leccionistes.

La veritat és que, si bé aquest afany per la recuperació i el col·leccionisme d'objectes arqueològics va permetre una difusió i l'increment de l'interès per la cultura material del passat i es troba a la base de molts museus actuals, també va fomentar l'espoli de jaciments amb l'única finalitat d'obtenir peces destinades a aquest mercat. De forma paral·lela, entre finals del segle XIX i principis del XX, la perspectiva va anar canviant. És el moment en el qual comença a desenvolupar-se una arqueologia científica basada en els resultats d'excavacions sistemàtiques, amb una metodologia pròpia on els objectius primordials seran la classificació, la documentació de les troballes i la seva procedència. Aquesta nova visió propiciarà una major preocupació per la protecció del patrimoni que es materialitzarà a principis del segle XX amb la promulgació d'una legislació que intentarà regular aquest tipus d'activitats.

Antoni Vives Escudero i el col·leccionisme

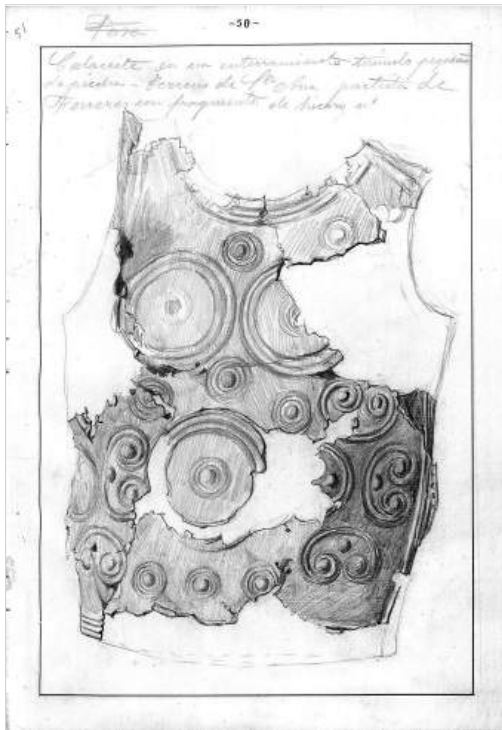
Carolina Desel, Museu de Menorca
Teresa Marot, Mediterraneum SL

L'emergent burgesia no només s'interessa pel mercat de l'art i de les antiguitats per prestigi social, sinó que els captiva la recerca històrica, fruit de nous corrents de pensament, com el Positivisme o l'Historicisme. L'interès per l'arqueologia i l'art clàssic s'imposen.

Aquest canvi de mentalitat es completa amb la creació d'estudis especialitzats –com l'Escuela Superior de Diplomacia l'any 1856– o la creació de museus –com el Museo Arqueológico Nacional l'any 1867–, institucions que impulsen la formació de tècnics especialitzats i la professionalització de l'arqueologia, que propulsà l'activitat arqueològica a la fi del segle XIX i principis del segle XX.

▼ **Antoni Vives Escudero a la sala de ceràmica de l'Instituto Valencia de Don Juan (Madrid).** Fotografia cedida per la família Mateo Vives

▲ Dibuix de la cuirassa de Les Ferreres de Calaceite que Antoni Vives Escudero va comprar a un antiquari i va documentar en el seu "Álbum de Dibujos". Museo Arqueológico Nacional (Madrid)

En aquest context, Antoni Vives Escudero, gran aficionat al col·leccionisme i a l'arqueologia, va rebre una formació tècnica i es va integrar en els més importants cercles del col·leccionisme i de la recerca arqueològica.

Antoni Vives Escudero va establir contacte fàcilment amb un grup rellevant de col·leccionistes, distingits antiquaris i il·lustrats, acadèmics i arqueòlegs de Madrid, i va forjar estretes relacions amb les institucions científiques més importants de l'època, com la Sociedad Española de Excursionismo, la Real Academia de la Historia, de la qual va ser acadèmic, o el propi Museo Arqueológico Nacional.

Antoni Vives Escudero acudia a les diferents tertúlies i trobades en les quals es comentaven els estudis, les publicacions i es posava en contacte a venedors i compradors. D'aquesta manera, va poder consultar, taxar i estudiar les millors col·leccions i conèixer les últimes troballes arqueològiques.

Va formar una esplèndida col·lecció que satisfia fonamentalment els seus interessos científics i va fer servir per als seus estudis, a partir de compres a antiquaris i marxants, però sobretot gràcies a les excavacions arqueològiques que va realitzar.

"... aplicó también sus actividades a coleccionar pinturas, medallas, piedras grabadas, barro cocidos y bronce, ... una colección única y selecta, integrada por piezas halladas en España, estatuillas y vasos de las épocas griega, etrusca, ibérica y romana, en la que predominaban las dos últimas."

Vicente Castañeda, membre de la Real Academia de la Historia, 1925.

Va adquirir un gran coneixement com a taxador i comprador, que va exercir no solament de manera privada, sinó també per a col·legues o institucions com l'Institut Valencia de Don Juan.

És important destacar que la majoria d'objectes de la col·lecció d'Antoni Vives, actualment estan dipositats en museus o institucions públiques, com el Museu de Menorca, el Museo Arqueológico Nacional o The Hispanic Society of America.

La col·lecció d'Antoni Vives Escudero al Museu de Menorca

Cristina Andreu Adame, Museu de Menorca

La passió pel col·leccionisme a l'illa de Menorca s'inicia principalment al segle XVIII, quan els primers descobriments arqueològics comencen a donar-se a conèixer i els primers il·lustrats menorquins s'interessen per l'arqueologia i les antiguitats. Un dels primers col·leccionistes del segle XVIII és Joan Ramis i Ramis (1746-1818), capdavanter de la il·lustració menorquina, professional jurista, literat i investigador.

A la segona meitat del segle XIX i també en el XX, una altra generació d'intel·lectuals, erudits i artistes recopilen diversos objectes locals, els quals són la base del patrimoni dels museus menorquins. Un clar exemple és l'historiador, arxiver i col·leccionista Francesc Hernández Sanz (1863-1949), que va reunir un conjunt de béns relacionats amb Menorca i que es va lliurar a l'Ajuntament de Maó. També Pere Monjo i Monjo (1847-1931), pintor i conservador del primer Museu Municipal de Maó i antecedent del Museu de Menorca, va formar una col·lecció, iniciada amb les troballes a ca seva, a la plaça del Príncep, de material de la necròpolis romana de Maó, que va servir com a fons dels primers béns del Museu Municipal de Maó. Al mateix temps, una altra figura és Joan Pons i Soler (1826-1906), exponent de l'aficionat a la recerca arqueològica, amb la adquisició de peces i la col·laboració en la informació del llibre *Die Insel Menorca* de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria.

Els integrants d'aquest grup van ser amics i col·laboradors d'Antoni Vives Escudero, que va reunir una de les col·leccions més importants de material arqueològic a escala nacional. Tot i així, la gran diferència entre ells és que Vives va ser col·leccionista, arqueòleg, professor i acadèmic a Madrid i va adquirir peces de diferents llocs del territori nacional i de l'estranger. Així mateix, va mantenir el contacte amb Menorca on va passar llargues temporades, va excavar i va recollir diferents objectes.

La facilitat en adquirir els béns gràcies a la seva condició d'arqueòleg i assessor de l'Estat en les comissions de compra li va permetre reunir un fons excepcional. A més, la legislació arqueològica de l'època, que era el Reglament d'Excavacions Arqueològiques d'1 de març de 1912, en els seus articles 14 i 15, permetia al descobridor autoritzat la propietat del material descobert a les excavacions que finançava, per més que després fossin venudes o donades a museus públics o privats (Fernández: 2011, 98).

▲ Cap masculí en pedra procedent del Cerro de los Santos (Albacete). Període ibèric (300-200 a.n.e). Museu de Menorca-V69

L'interès per l'arqueologia i la numismàtica de Vives Escudero es manifesta des de molt jove, ja quan finalitzava els seus estudis de batxiller l'any 1875 i recorria l'illa de Menorca per cercar monuments megalítics.

D'aquesta manera, l'any 1908, ja posseïa una gran col·lecció formada per objectes de Menorca. Prova d'això, és que l'any 1916, quan dirigia una excavació a Biniaiet, va oferir al municipi de Maó les col·leccions per crear un Museu local d'Arqueologia i Belles Arts; per desgràcia, però, aquest local no va arribar en vida de Vives (Hernández, 1926: 157).

Hi havia una raó per la qual l'Ajuntament no podia assumir aquest conjunt de peces. L'any 1889 s'obrí el Museu Municipal de Maó, però l'any 1896 ja es va haver de tancar perquè l'Ajuntament no el podia mantenir. Per tant, la solució durant una dècada va ser que els béns es dipositessin a l'Institut d'Ensenyament Secundari, que tenia la seu al convent de Sant Francesc. Posteriorment, el 1906 les col·leccions es van dipositar provisionalment a una entitat de nova fundació, l'Ateneu de Maó. Fins l'any 1948, Maó no tindria un nou museu obert, que es va inaugurar a Can Mercadal.

Per tant, Vives Escudero havia mort l'any 1925 i no va poder veure les peces al nou centre, de manera que van ser els seus hereus que començaren els tràmits amb el nou patronat i direcció del futur Museu Provincial de Belles Arts, l'any 1945. El patronat del futur Museu Provincial de belles arts es constitueix el 13 de desembre de 1944 format per J. Flaquer Fàbregues, com a president, i el vocals José Codina, Juan Victory, Antonio Pons Monjo, Bartolomé Olivar i Juan Gutiérrez.

La primera acta del patronat que figura a la col·lecció Vives és del 20 d'abril de 1945, "*Se acordó titular Sala Vives a la dedicada a Numismàtica y colocar en ella el retrato de Don Antonio Vives Escudero, gestionando que la familia del citado arqueólogo entregue un depósito en el Museo objetos de su colección que tengan relación con Menorca*" (Actas, 1945: 4). El mes de desembre del mateix any la família de l'arqueòleg accepta el dipòsit i envia al Museu un llistat dels béns que cedeixen. L'acta definitiva és del 2 de març de 1946 quan s'envien els llibres i els béns arqueològics (Actas, 1946: 13).

El contingut del fons té una gran rellevància i està format per 1.809 peces, majoritàriament de procedència arqueològica i un apartat de Belles Arts. A més d'un conjunt de 504 llibres, separates i manuscrits, la major part relacionats amb Menorca.

La cronologia del material arqueològic és molt ampla i va de la prehistòria fins a l'època islàmica i, pel que fa a la seva procedència, aquesta també és extensa, ja que tenim objectes que provenen del Pròxim Orient, Egipte, Grècia, la Península Ibèrica, Eivissa i Menorca.

▲ **Vas de ceràmica de fons alt.** Període talaiòtic (400-150 a.n.e.). Museu de Menorca-V126

Els materials orientals que formen part del dipòsit són una estàtua assíria de ceràmica que representa el déu babilònic Nabú, fill de Marduk, i un conjunt d'objectes que provenen d'Egipte, concretament un cap masculí d'època saïta fet de pedra negra, un petit morter de pedra i dos alabastrons.

A la col·lecció també trobem algunes peces gregues, concretament un conjunt de ceràmiques àtiques dels segles V o IV a.n.e. format per copes de vernís negre, un lècit de figures blanques i dos fragments de diferents copes de figures vermelles. La peça més destacada d'aquest conjunt és una gerreta amb bec d'origen ciclàdic que antigament va formar part de la col·lecció Ramis.

Un altre conjunt prové de la Península Ibèrica i està representat per alguns objectes de coure de les cultures calcolítiques del sud-est peninsular, dos fragments de ceràmica campaniforme i un interessant conjunt de material ibèric. D'aquesta darrera cultura, cal destacar un important lot d'exvots ibèrics, un conjunt de fusaioles, fíbules i algunes ceràmiques, però sobretot, un cap d'una escultura que prové del santuari ibèric del Cerro de los Santos i la cuirassa d'un guerrer de Calaceite, que actualment està dipositada al Museu de Terol.

Pel que fa a les illes, alguns objectes procedents d'Eivissa, dels quals podem dir amb prou certesa que són de Sa Cova des Culleram i de la necròpolis del Puig des Molins. Del santuari des Culleram, hi provenen un grup de figuretes de ceràmica que representen la deessa Tanit i, de la necròpolis d'Eivissa, ens van arribar alguns ous d'estruç decorats, algunes joies, però, sobretot, un conjunt d'amulets de tradició egípcia.

Els objectes que tenen el seu origen a l'illa de Menorca són els més abundants. Aquests provenen de la compra de col·leccions arqueològiques formades a l'illa, com la col·lecció Ramis i la col·lecció Cardona i Orfila; de les excavacions realitzades a Menorca per Antoni Vives als jaciments de Tirant i Binidonaire; o bé, són simplement regals que li feren. La major part dels materials són prehistòrics i estan formats per ceràmiques, alguns objectes d'os, i per bronzes, com ara espirals, braceroles, peces bicòniques i algunes banyes de brau.

La part menorquina de la col·lecció conté, també, algunes ceràmiques de parets fines trobades a la necròpolis romana de Maó, una llumeta paleocristiana trobada a Alganderet, un didal àrab amb inscripció trobat molt prop de Fornells i la part inferior d'una llumeta trobada a Montpler.

Els objectes d'època romana abasten cronològicament des de la República romana fins al Baix Imperi i estan representats, bàsicament, per ceràmiques campanianes i sigil·lades, així com per ceràmiques de parets fines i ungüentaris de fang i de vidre. Hi ha, també, una bona

◀ **Figura femenina en terracota procedent de la Cova des Culleram, Eivissa.** Període púnic (500-301 a.n.e.). Museu de Menorca-V290

representació d'agulles pel cap, estilets i culleres fetes d'os, i agulles, fíbules, espàtules i culleres fetes de bronze. Ens han arribat un Eros de bronze i alguns fragments d'escultures de ceràmica i pedra.

D'època islàmica, es conserven algunes pedres d'anell amb grafia àrab i algunes peces d'orfebreria.

Un altre conjunt prou important de la col·lecció és el fons monetari que abasta diferents períodes històrics, de la República romana fins a principis del segle XX.

Cal destacar una bona col·lecció d'asos i fraccions d'asos, de moneda encunyada a Hispània a les diferents poblacions ibèriques conquerides pels romans i a les colònies fundades per Roma a la Península Ibèrica. Així mateix, una bona representació de monedes romanes alt i baix imperials, però escasses del període republicà, del qual només hi ha un parell d'asos del tipus Janus bifront amb revers de proa de nau.

D'aquesta fase antiga, hi ha també una col·lecció de monedes gregues que creiem que són falses, sospites que compartim amb la família d'Antoni Vives perquè a l'inventari de les monedes cedides al Museu ja s'indica aquesta possibilitat.

Per finalitzar aquest apartat de monedes, cal dir que hi ha una col·lecció de moneda àrab, que és objecte d'anàlisi en un altre capítol. A més, algunes monedes medievals castellanques, portugueses, catalanes i aragoneses, que després passa a un conjunt de monedes espanyoles i estrangeres que abasten, principalment, el final del segle XVIII i el XIX.

La col·lecció de belles arts és la més petita del dipòsit i la formen ceràmiques, gravats, dibuixos i pintures. El primer grup està constituït per ceràmiques estanníferes, especialment plats, pots, gerres i aiguabeneïteres de tallers de Catalunya, València, Toledo, Terol, Triana i Xina, amb una cronologia que abasta des del segle XVI al XIX. De l'àrea catalana, cal mencionar dos plats de reflex metàl·lic, tres plats de la sèrie de faixes i cintes, un de Poblet i un altre de la sèrie de blondes, així com dos pots de farmàcia de la sèrie de regalats.

Pel que fa a les ceràmiques dels tallers valencians, hi ha dos plats de l'Alcora de la sèrie de pelicans i motius arquitectònics, i una marcelina del segle XVIII. De Manises, un plat petit de pisa de reflex metàl·lic i dues piquetes d'aigua beneïta. Cal mencionar un grup de rajoles de paviment del segle XV de Manises.

La ceràmica de Toledo es caracteritza per peces singulars de Talavera de la Reina, com són els dos plats de la sèrie tricolor, i altres tipologies de la sèrie blava, com a fruïter, plat, ancolla, pot i dues gerres. També una plata de Puente del Arzobispo. També destaquen dos morters de Terol de la sèrie geomètrica de decoració verd i morat.

▲ **Figura de Cupido en bronce.** Període hel·lenístic (300-101 a.n.e.). Museu de Menorca-V524

► Plat de pisa estannífera de Talavera de la Reina (Toledo). Aproximadament 1570-1690. Museu de Menorca-V225

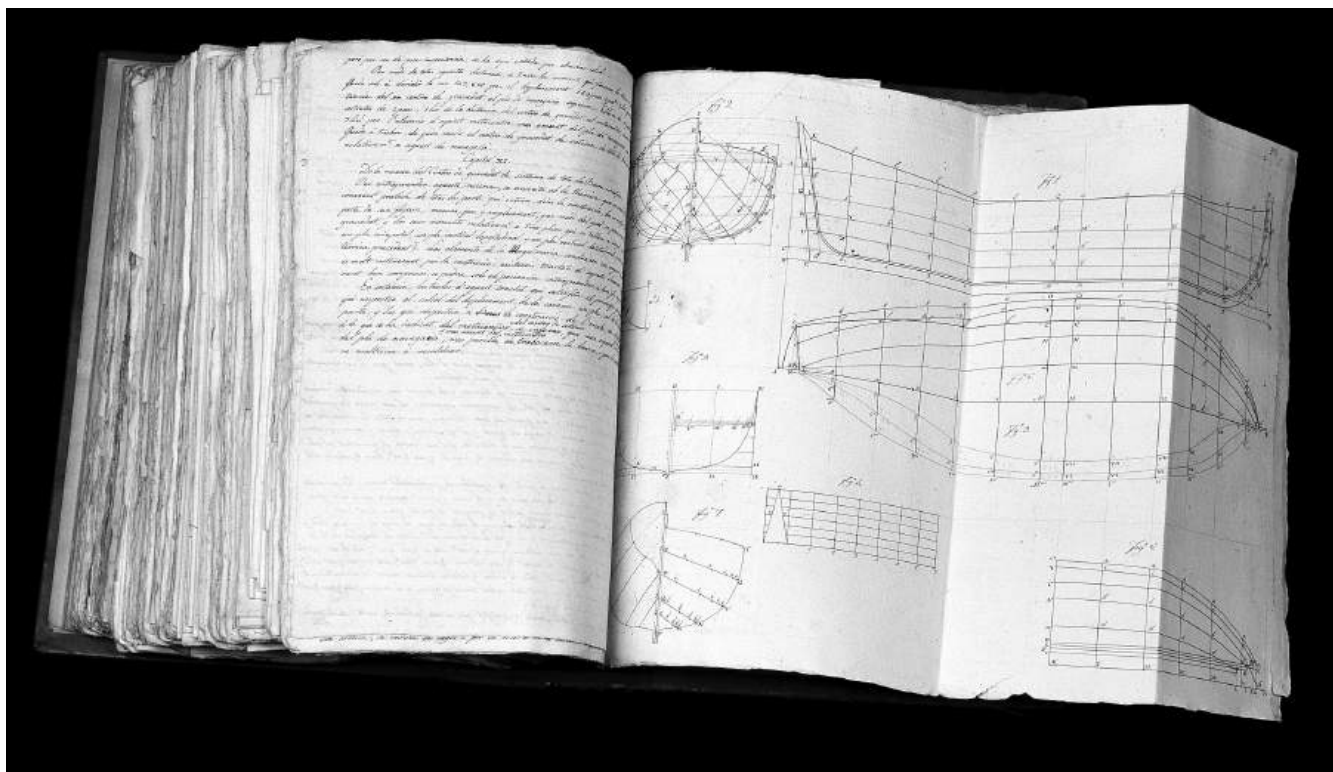
En relació a l'apartat de cartografia, aquest està format per alguns dels mapes de Menorca i cartes nàutiques més conegudes del segle XVIII, com La Rochette, Keulen, Lempriere, Sauvigny, Tofiño i Carmona; al mateix temps que alguns perfils de costa de J. Vázquez i F. Selma.

Cal ressaltar un conjunt de gravats i dibuixos històrics, on destaquen dues patents sanitàries i dues aquarel·les de vaixells corsaris de Menorca, com un dibuix de la planta de l'església de Santa Maria de Maó. També dos olis del pintor il·lustrat menorquí principal, Pasqual Calbó i Caldés: el comte de Cifuentes i l'autoretrat de Calbó. L'interès per aquest pintor es fa palès perquè el manuscrit dels *Tractats científics*, obra cabdal escrita en català per l'artista amb els dibuixos corresponents, també forma part dels fons.

Per finalitzar, hem de mencionar un altre conjunt de béns, els llibres. El contingut del fons té relació amb el context en què en Vives treballava (numismàtica, història i arqueologia); un altre apartat són les separates i llibres de Menorca, on destaquen les obres de Joan i Antoni Ramis i Ramis, Antoni Roig i Reixart, Josep Maria Quadrado, Jaime Ferrer y Parpal, Miguel Roura i Pujol, Francisco Cardona i Orfila, F. Hernández Sanz, entre d'altres. També alguns llibres i separates del mateix Vives, com són: "Medallas de la casa de Borbón", "La moneda castellana", *La Moneda Hispánica* i "Reforma monetaria de los Reyes Católicos".

Per tant, podem parlar d'un contingut prou ample i de gran interès científic que avui es posa a l'abast amb aquesta exposició.

▼ **Tractats manuscrits del pintor Pasqual Calbó i Caldés.** Aproximadament 1790-1812. Museu de Menorca-V32L

Antoni Vives Escudero i l'arqueologia de Menorca

Octavio Pons Machado, Museu de Menorca

El primer pensament que hom té quan li esmenten el nom d'Antoni Vives Escudero és el del catedràtic de numismàtica que va estudiar i sistematitzar les monedes d'època antiga i d'època islàmica de la Península Ibèrica. Però la seva figura, no tan sols es redueix a aquest camp, sinó que també abasta l'arqueologia i el món del col·leccionisme.

En aquest article tractarem la figura d'Antoni Vives Escudero com a arqueòleg i col·leccionista, parant especial atenció a la relació que manté el nostre personatge amb Menorca.

Abans, però de passar més avant en el nostre article, creiem que hem de recordar que a finals del segle XIX i principis del segle XX, es difícil destriar la figura de l'arqueòleg de la del col·leccionista, ja que els objectes recuperats a les excavacions arqueològiques realitzades per particulars passaven a ser de la seva propietat. Així, es pot entendre com es van formar importants col·leccions arqueològiques i com es van vendre posteriorment a museus, institucions públiques o privades o bé a privats.

▼ **Vista de la taula de Torre d'en Galmés (Alaior).**
Fotografia de Diego Monjo. Col·lecció Cardona Goñalons
(Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

La infància i primera joventut d'Antoni Vives Escudero

Antoni Vives Escudero va néixer accidentalment a Madrid l'any 1859, lloc on el seu avi patern regentava una confiteria anomenada “La Mahonesa”, però tota la seva infantesa i primera joventut la va passar a Maó, on residien el seus pares. Diferents fonts biogràfiques que hem pogut consultar ens demostren que en aquesta etapa de la seva vida ja era aficionat a col·leccionar monedes i medalles i que ja era amic de Francesc Hernández Sanz, amb qui realitzava excursions d'exploració als jaciments de l'illa.

Serà, doncs, en aquest moment, quan establirà una sòlida amistat i relació amb els germans Pere i Diego Monjo i amb Francesc Hernández Sanz, que seran el seus grans col·laboradors en el futur. Així mateix, serà quan tindrà el primer accés a les col·leccions arqueològiques que s'han format i s'estan formant a l'illa (col·lecció Ramis, col·lecció Pons i Soler, entre d'altres), a més de poder observar els monuments prehistòrics illencs de primera mà.

Aquesta primera etapa acabarà l'any 1875 quan obté el títol de batxiller i parteix a Madrid a realitzar estudis de medicina. Lloc on seguirà comprant monedes al Rastro.

La malaltia, Fornells, Can Burdó, 1903-1905

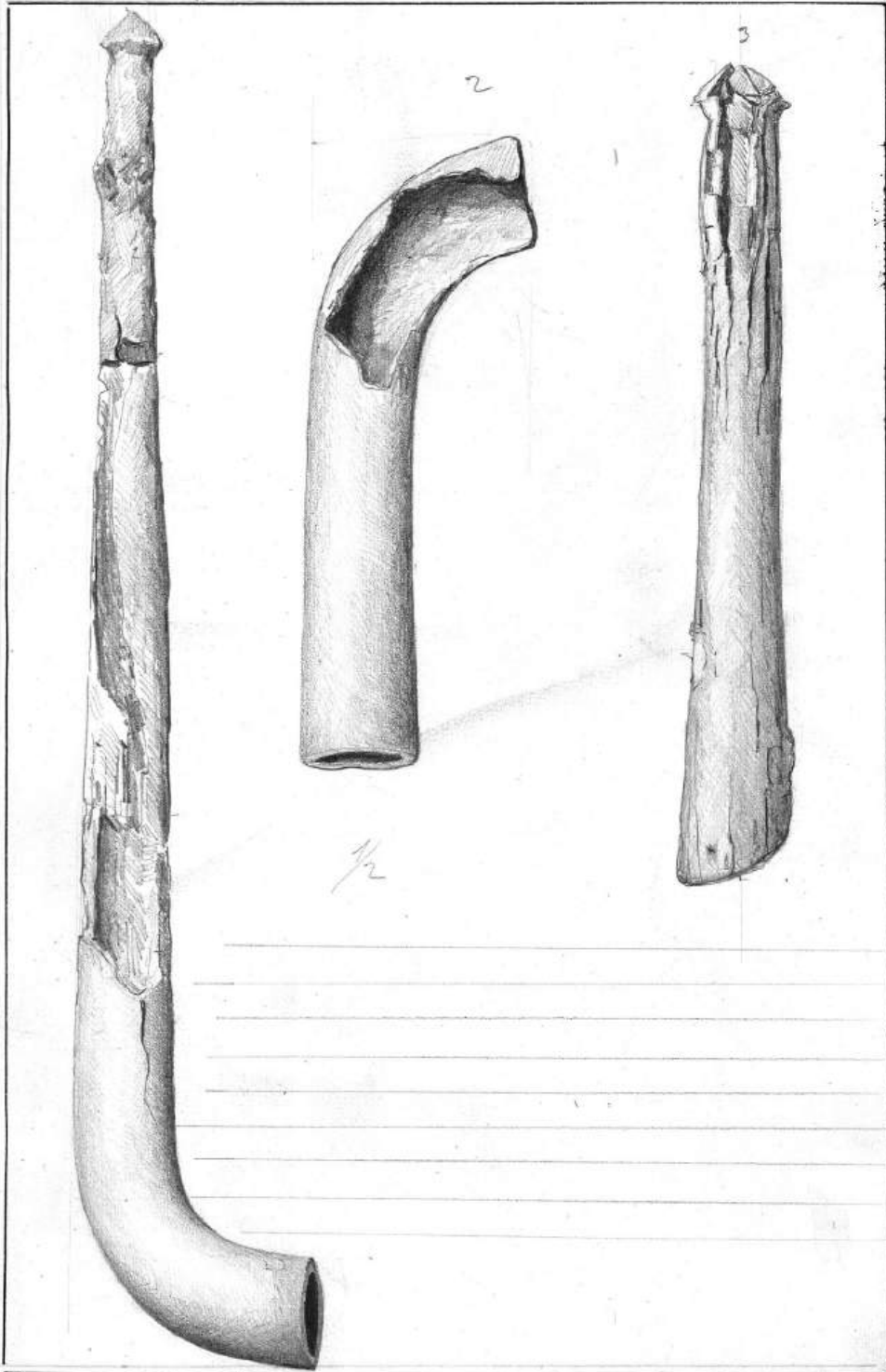
A començament de la primera dècada del segle XX, just s'havia acabat de casar i ja havia estat nomenat acadèmic de la Real Academia de la Historia, Antoni Vives Escudero pateix uns importants problemes de salut que el porten a passar una llarga estada a Menorca. En aquests moments la seva fama com a numismàtic i arqueòleg es força reconeguda a més de ser considerat un important col·leccionista d'objectes arqueològics. A Menorca manté les seves amistats d'infantesa amb els germans Monjo i Hernández Sanz. Establirà contacte, també, amb altres importants personatges menorquins com Francesc Camps i Mercadal, Francesc d'Albranca, el qual li regalarà algunes peces arqueològiques de la seva col·lecció particular.

Va passar una llarga temporada a Fornells, a Can Burdó, i per fer més entretinguda la seva estada va aprofitar per realitzar intervencions arqueològiques a tres jaciments propers a Fornells, concretament, a unes coves situades als llocs de Tirant i Binidonaire i al recinte de taula de Cavalleria.

A més, va aprofitar per realitzar diferents excursions a jaciments prehistòrics de l'illa, probablement amb els seus amics menorquins, i en va recopilar abundant informació.

► **Làmina amb diferents bronzes de procedència menorquina, recuperats a les excavacions de Binidonaire (1903-1905), col·lecció Cardona i Orfila, col·lecció Francesc d'Albranca i col·lecció Ramis.** Període talaiòtic (800-100 a.n.e). Museo Arqueológico Nacional (Madrid)

Aquestes excursions i intervencions arqueològiques li serveixen de justificació per sol·licitar al Ministre d'Instrucció de l'època que li sigui encarregada la confecció del *Inventario de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de Baleares*. El 20 de gener de 1905 el rei Alfons XIII va firmar la Reial Ordre amb el seu nomenament per a la feina.

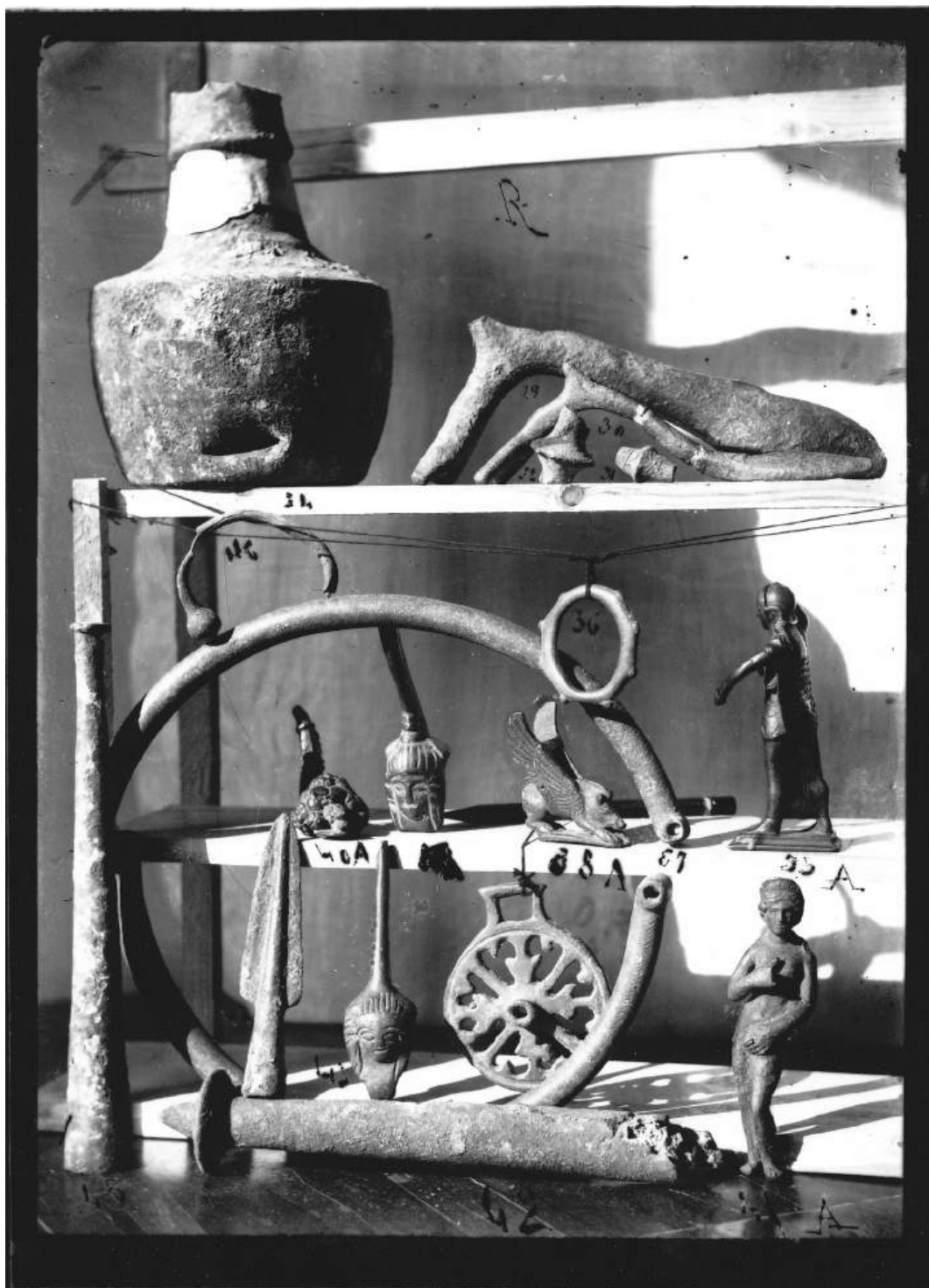
Pel que fa al col·leccionisme, serà en aquesta estada a l'illa quan adquirirà la col·lecció arqueològica dels germans Ramis, excepte les monedes, així com la col·lecció arqueològica del prevere Francesc Cardona i Orfila.

Aquesta activitat d'investigador i col·leccionista realitzada a Menorca va servir de base al nostre personatge per elaborar diferents treballs i articles que es sustenten en els resultats obtinguts a la seva estada a l'illa.

L'any 1906 publica "La Moneda en la Edad de Bronce", on planteja la hipòtesi que els objectes prehistòrics de bronze recuperats a Menorca han de ser interpretats com a unitats monetàries en funció del seu

▲ **Vista de la necròpolis de Cala Morell.** Fotografia de Diego Monjo. Col·lecció Cardona Goñalons (Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

◀ **Làmina amb objectes de bronze recuperats a les excavacions de Tirant o Binidonaire, Es Mercadal (1903-1905).** Període talaiòtic (800-100 a.n.e). Museo Arqueológico Nacional (Madrid)

▲ Objectes de l'antiga col·lecció Ramis adquirits per Antoni Vives Escudero. Fotografia de Diego Monjo. Col·lecció Cardona Goñalons (Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

pes i, que, per tant, són objectes per a l'intercanvi comercial. Tots els objectes que analitza i mesura provenen de les seves excavacions de Tirant i Binidonaire, i de part de les peces que va adquirir de la col·lecció Ramis. A més, mesura també una agulla procedent d'Albranca, present que li va fer el doctor Camps.

L'any 1908 publica la primera part del seu treball *El Arte Egeo en España, Construcciones Primitivas de las Islas Baleares*. Tal com indica el seu títol, es pretén donar una visió de conjunt de la prehistòria de Mallorca i Menorca, però els monuments analitzats i estudiats corresponen, quasi bé en la seva totalitat, a l'illa de Menorca i per les descripcions que realitza es pot deduir que l'autor els ha visitat personalment. Acompanya les explicacions amb plantes, seccions i alçats dels monuments que amb molta probabilitat han estat realitzades pel seu amic Francesc Hernández Sanz.

L'any 1910 veu la llum la segona part del seu estudi *El Arte Egeo en España, Cerámica Primitiva de las Islas Baleares*. Per a la confecció d'aquest article, analitza diferents objectes de la seva col·lecció que tenen un origen menorquí i que provenen, bé de les seves excavacions a Tirant, o bé de les col·leccions Ramis i Cardona. En ell es pot apreciar, també, el coneixement que posseeix sobre altres col·leccions, com la col·lecció Pons i Soler o la col·lecció Monjo.

L'any 1909 Vives va realitzar l'entrega al Ministeri del seu *Inventario de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de Baleares*, que mai va ser publicat. La primera part, dedicada a la prehistòria, es correspon amb el que va publicar l'any 1908 a *El Arte Egeo en España*, però complementa el seu treball amb tot un seguit de fotografies sobre monuments de Menorca fetes pel seu amic Diego Monjo, a més de les planimetries i vistes dels monuments realitzades pel seu bon amic Francesc Hernández Sanz. Defineix la prehistòria de Menorca i Mallorca a partir del seu coneixement directe dels monuments menorquins, dels materials en ells recuperats i, indirectament, a partir de materials que ell coneix de col·leccions arqueològiques mallorquines.

Excavacions a Biniac i Biniaiet, 1915 a 1917

Després de les seves intervencions arqueològiques al Puig dels Molins, Vives Escudero retorna a Menorca on passa els estius amb el seu germà Fernando, al lloc del Fonduco, sobre el port de Maó. En aquestes vacances estiuenques realitza diferents treballs arqueològics, alguns d'ells en companyia dels seus amics d'infantesa, els germans Monjo i Hernández Sanz. Així mateix segueix cultivant les seves amistats amb el doctor Francesc d'Albranca i amb el notari Joan Flaquer i Fàbregues.

▲ Vas troncocònic de ceràmica de la col·lecció Francesc Cardona i Orfila, comprada per Vives Escudero (1903-1905). Període talaiòtic (400-150 a.n.e.). Museu de Menorca-V153

▲ **Excavacions a Biniaiet de l'any 1916.** Fotografia de Diego Monjo. Col·lecció Cardona Goñalons (Arxiu d'Imatge i So de Menorca- CIM)

L'any 1915 va realitzar una excavació de la naveta occidental de Biniaiet, descoberta i publicada l'any 1901 pel seu amic Francesc Hernández Sanz. Dels treballs realitzats per Antoni Vives Escudero, el notari Flaquer l'any 1916 ens proporciona una notícia indirecta, on indica la recuperació de les restes d'uns 50 o 60 individus i alguns objectes ceràmics, alguns punxons d'os, així com alguns punxons i bracerols de bronze. Aquest autor no vol aprofundir en els seus comentaris sobre el jaciment en espera de la publicació dels resultats de l'excavació per part de Vives, resultats que no es van publicar mai.

Entre els anys 1916 i 1917, per encàrrec de la Comissió Estatal de Monuments realitza unes excavacions arqueològiques al poblat talaiòtic de Biniaiet. Els treballs seran dirigits conjuntament per Antoni Vives Escudero i Francesc Hernández Sanz i disposaran de l'ajut dels germans Pere i Diego Monjo, com a dibuixant i fotògraf, respectivament. Els materials recuperats van ser traslladats a Madrid, on romanen al

Museo Arqueológico Nacional. La memòria de les excavacions mai va ser publicada.

Hem pogut consultar un conjunt de cinc cartes datades entre desembre de 1916 i juny de l'any 1917, rebudes per Vives Escudero a Madrid, i enviades, quatre d'elles per Francesc Hernández Sanz, i la darrera, pel notari Flaquer.

La carta adreçada a Vives pel notari Flaquer el mes de febrer de l'any 1917 serveix per agrair a Vives el regal que ha rebut mitjançant el seu germà Fernando de l'àlbum-catàleg "Las Medallas de Palacio". També informa a Vives dels resultats de l'excavació d'una cova a Alaior, excavació que havia visitat Vives, i li proporciona també notícies de Francesc d'Albranca.

Les quatre cartes restants, totes d'Hernández Sanz, tracten fonamentalment de temes relacionats amb les excavacions de Biniaiet, però també proporcionen notícies de les activitats arqueològiques de l'illa. Informa de la venda d'una peça d'or que es donava per perduda de la col·lecció Ramis, de les excavacions que realitza el Sr. Codina a les coves d'Addaia, o bé indica la procedència d'un tap d'os decorat amb cercles concèntrics que havia regalat el notari Flaquer a Vives. El correu o nexa d'unió entre Menorca i Madrid, també és el germà de Vives, Fernando.

A partir d'aquest moment la salut d'Antoni Vives Escudero es ressent i ja no realitzarà més treballs a Menorca i, malauradament, ja no publicarà els resultats de les seves darreres intervencions menorquines, Biniaic i Biniaiet. Ara bé, la correspondència i el seu germà, el mantindran ben comunicat amb la seva illa, Menorca.

Conclusió

A manera de tancament d'aquest petit treball, volem assenyalar que, malgrat que la carrera professional d'Antoni Vives Escudero va estar centrada a Madrid, lluny de Menorca, ell mai va deixar d'estar en contacte amb l'illa i amb les amistats allà establertes.

Els seus treballs "La Moneda en la Edad de Bronce", "El Arte Egeo en España", però especialment el catàleg de monuments de la província de Balears, ens mostren el seu gran interès per la prehistòria de Menorca i el seu gran coneixement dels monuments de l'illa, que tant sols és possible gràcies al treball de camp i l'observació directa dels materials i monuments.

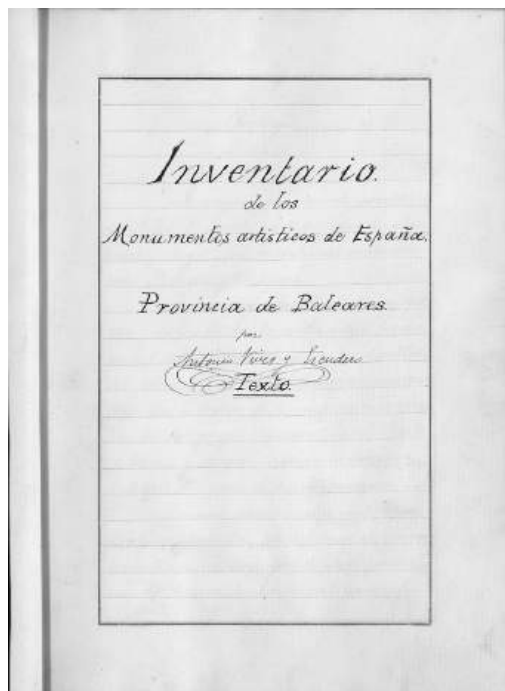
▲ **Encenser i tapadora de ceràmica procedent de Tirant, excavacions 1903-1905.** Període talaiòtic (800-300 a.n.e.). Museu de Menorca-V334, V335

▲ **Vas de ceràmica troncocònic amb ansa vertical procedent de Tirant, excavacions 1903-1905.** Període talaiòtic (800 -300 a.n.e.). Museu de Menorca-V150

Menorca al *Catálogo de los Monumentos Artísticos de España, Provincia de las Baleares*

Teresa Marot, Mediterraneum SL

▲ Portada manuscrita del *Inventario de los Monumentos Artísticos de España. Provincia de Baleares*. ©CSIC, CCHS, Biblioteca Tomás Navarro Tomás

El 7 de juliol de 1904, Antoni Vives Escudero va sol·licitar al Ministerio de Instrucción Pública del Estado l'elaboració del *Catálogo Monumental de Baleares*, que formava part d'un titànic projecte que consistia en la catalogació sistemàtica de la riquesa patrimonial d'Espanya.

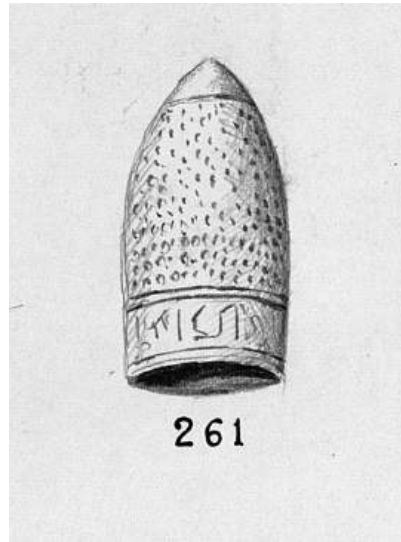
En la seva sol·licitud, Vives va defensar que ell era la persona més apropiada, ja que havia viscut molts anys a les illes i ja havia realitzat diversos estudis.

Una Reial Ordre de 20 de gener de 1905 va formalitzar el seu nomenament, amb un pressupost de 600 pessetes durant 12 mesos, encara que el treball no es va lliurar fins a l'any 1909 i mai es va arribar a publicar. El treball consta d'un tom de text manuscrit de més de 600 pàgines i de tres atles que recullen abundants fotografies i dibuixos.

El contingut de l'obra, sota el títol *Inventario de los Monumentos artísticos de España. Provincia de Baleares* delata el marcat interès d'Antoni Vives Escudero per l'arqueologia menorquina, molt millor representada que la de les illes de Mallorca o Eivissa.

Sens dubte, quan Vives Escudero va persuadir el Ministerio de Instrucción Pública amb l'argument que ja havia realitzat diversos estudis a les illes, es referia fonamentalment a les seves llargues estades a Menorca durant els anys 1903-1905, que va aprofitar per realitzar excavacions arqueològiques a Tirant, Binidonaire i al lloc de Cavalleria, i quan també va recórrer i va analitzar els monuments prehistòrics de l'illa de primera mà.

Antoni Vives també tenia un profund coneixement de les col·leccions arqueològiques privades de l'illa. Va adquirir algunes de les més importants col·leccions formades a Menorca que va incorporar al catàleg, com la de Joan Ramis i Ramis (1746-1819) i Francesc Cardona i Orfila (1833-1892), així com alguns objectes procedents de les excavacions realitzades a la necròpolis romana del Carme a Maó (plaça del Príncep) i que pertanyien a Pere Monjo i Monjo (1847-1931). Però també va comprar o va acceptar donacions de vilatans que havien trobat objectes arqueològics en les seves finques i que també va integrar al catàleg, com per exemple un fragment d'atuell procedent de la Cova des Coloms (barranc de Binigaus), una destrat de doble tall de Sa Prió (bar-

◀ **Didal de bronze amb inscripció àrab procedent de l'entorn de Fornells (Es Mercadal). Segles X-XIII.**

▲ **Dibuix en l'inventari (©CSIC, CCHS, Biblioteca Tomás Navarro Tomás). Museu de Menorca-V205**

ranc de Binigaus), un fragment de braç de dona en bronze de Biniatram (Ciutadella), una llumeta d'Alganderet o un interessant didal d'època islàmica procedent dels voltants de Fornells.

En els anys 1907-1908 quan va haver de treballar intensament en el catàleg, Antoni Vives ja disposava d'una important col·lecció d'objectes arqueològics procedents de Menorca, atès que ja havia adquirit les col·leccions de Joan Ramis i Ramis i la de Francesc Cardona i Orfila, així com alguns objectes de la de Francesc Camps i Mercadal o Pere Monjo i Monjo, alhora que coneixia bé les millors col·leccions de l'illa, com la de Joan Pons i Soler.

Aquestes circumstàncies expliquen la importància que adquireix l'arqueologia menorquina en l'elaboració del catàleg, molt més extensa

▲ **Llàntia procedent d'Algunderet (Maó).** Segles V-VII n.e. Museu de Menorca-V18

▶ **Taula i talaiot de Trepucó (Maó).** Il·lustració de Francesc Hernández Sanz ©CSIC, CCHS, Biblioteca Tomás Navarro Tomás

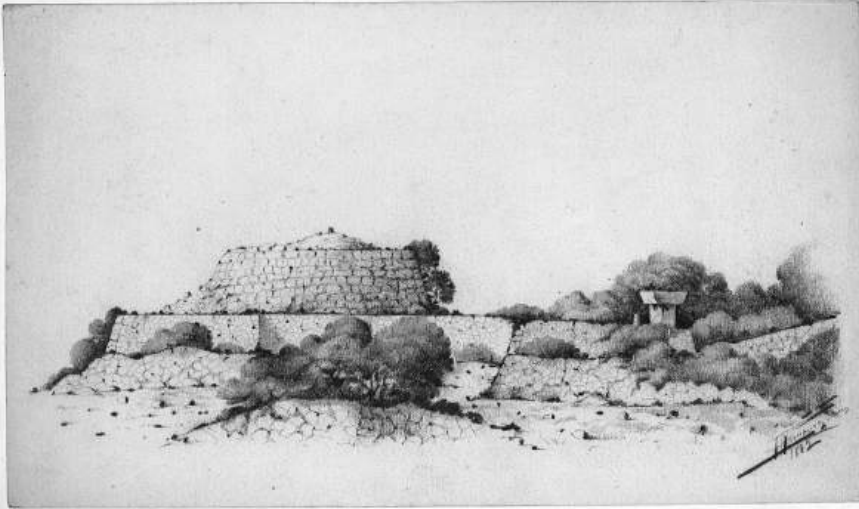
▶ **Taula i talaiot de Talatí de Dalt (Maó).** Fotografia de Diego Monjo ©CSIC, CCHS, Biblioteca Tomás Navarro Tomás

i detallada que les dades referides a Mallorca i Eivissa. Cal recordar que la seva dedicació a l'arqueologia ebusitana i la formació de la seva important col·lecció arqueològica gràcies a les excavacions que va realitzar a Puig des Molins no es van iniciar fins l'any 1909, el mateix any en què va lliurar l'original del catàleg i, per tant, no va poder incorporar tota aquesta informació. No obstant això, Vives Escudero ja disposava d'una important col·lecció d'objectes ebusitans, alguns citats com a procedents de la "necròpolis d'Eivissa", potser fent referència a la d'Eresos, i coneixia amb detall els treballs de Joan Roman Calbet, que l'havia convidat a Eivissa l'any 1907, quan Vives va participar en el descobriment del santuari púnic des Culleram.

La descripció de l'arqueologia menorquina demostra el treball de camp que va realitzar Vives Escudero, bé a través de descripcions de les seves pròpies troballes arqueològiques a Cavalleria, Binodaire o Tirant, bé contrastant *in situ* informacions que, per exemple, Francesc Hernández Sanz ja havia documentat anteriorment, probablement per a l'elaboració de la seva obra *Compendio de Geografía e Historia de Menorca* (1908).

El catàleg elaborat per Antoni Vives Escudero és un dels de més qualitat, més unitari i sistemàtic. La seva metodologia és un exemple de la recerca de l'època, de la qual ell va ser un dels millors exponents. Destaca per la seva sistematització, ordre i classificació, però també per l'interès d'anotar dades que fins ara no tenien massa interès, com el lloc de trobada dels objectes arqueològics o la catalogació d'arts decoratives fins al segle XVIII, considerades fins llavors d'"escàs valor". Per exemple, Vives Escudero cita diferents troballes, com la que es va produir l'any 1907 de més de vint àmfores romanes a la boca del port de Maó o el dipòsit trobat en la finca de Binissaid (Ferrerries) de més de 1.200 monedes, la majoria àrabs, dins d'una gerra. Antoni Vives també va inventariar obres artístiques de l'illa procedents de la col·lecció de José Oliver, de la qual destaca un quadre atribuït a Murillo, així com les diferents obres de Pasqual Calbó, entre les quals recull l'autoretrat del pintor, propietat de Pere Monjo i Monjo aleshores, però que acabarà a la seva col·lecció particular i avui forma part de la col·lecció del Museu de Menorca.

Un dels aspectes de més reconeixement del catàleg d'Antoni Vives Escudero és la incorporació d'un magnífic apartat gràfic, especialment complet i de qualitat. Va incorporar les excel·lents il·lustracions que va realitzar el seu amic Francesc Hernández Sanz per a la seva obra *Compendio de Geografía e Historia de Menorca* (1908), plantes i seccions dels monuments, així com esplèndides fotografies realitzades per Diego Monjo i Monjo.

36

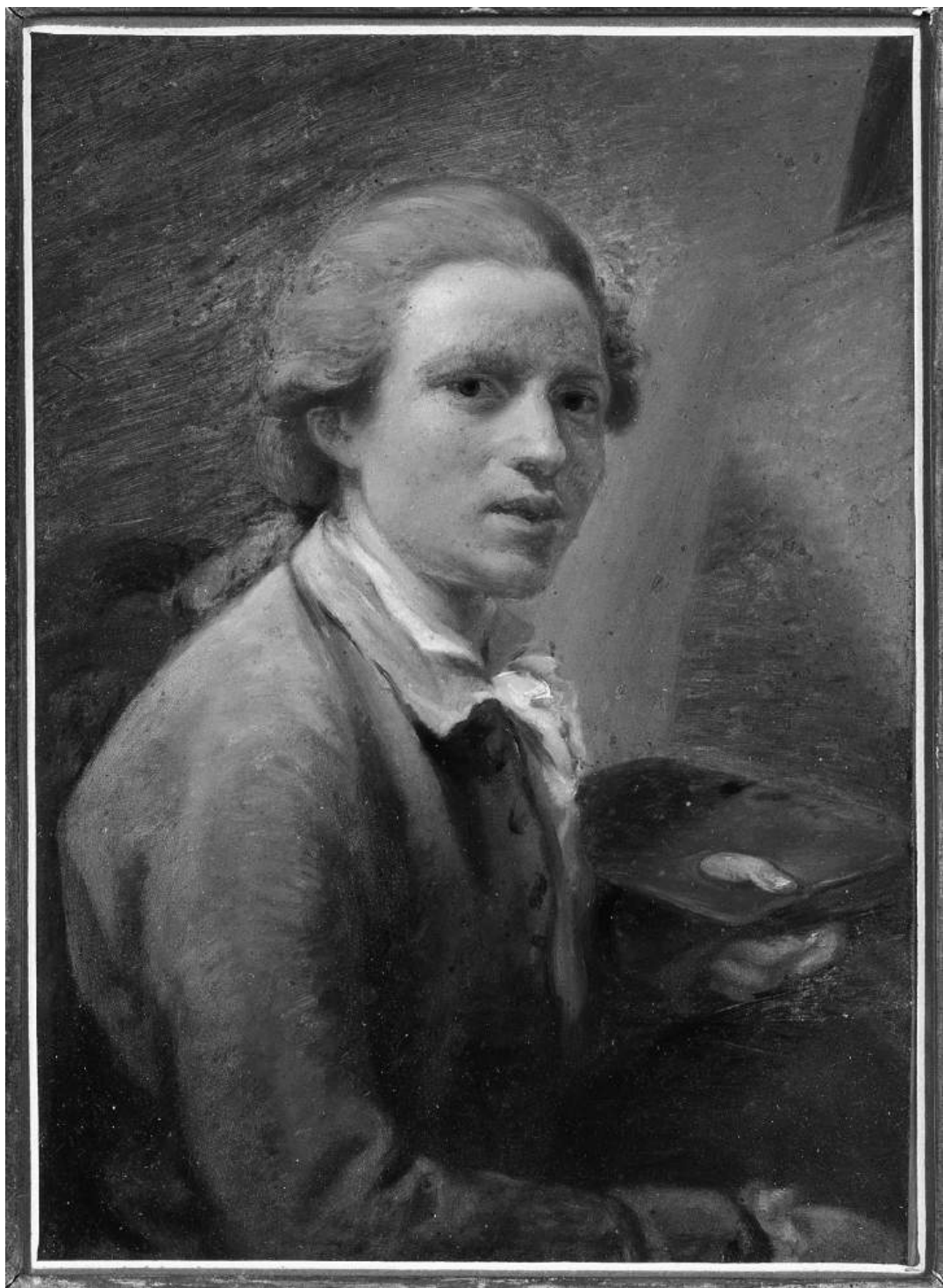
39

55

▲ **Jaciment de Torre Llafuda (Ciutadella).** Fotografia de Diego Monjo ©CSIC, CCHS, Biblioteca Tomás Navarro Tomás

Fruit d'aquest esforç investigador va haver de ser també la publicació l'any 1908 de l'article *El Arte Egeo en España. Construcciones primitivas de las Islas Baleares*, en el qual va recopilar abundant documentació sobre els monuments prehistòrics de Menorca i en el que analitzava les construccions prehistòriques de les Illes Balears, tot aprofundint en les de Menorca de les que disposava informació de primera mà. En aquest article va defensar la semblança d'aquestes construccions amb les existents a l'àrea de l'Egeu, que ell havia visitat durant un creuer que va realitzar l'any 1898. L'any 1910 va publicar *El Arte Egeo en España II. Cerámica primitiva de las Islas Baleares*, en el qual també donà a conèixer dades recopilades durant l'elaboració del catàleg.

▲ **Autoretrat de Pasqual Calbó i Caldés.** Oli sobre planxa de metall. Aproximadament 1774-1778. Museu de Menorca-V183

La Moneda Hispánica: una obra de referència

Teresa Marot, Mediterraneum SL

Antoni Vives Escudero va destacar per la seva qualitat científica, la seva gran capacitat de treball i en la incidència que han tingut els seus estudis en numismàtica d'època antiga i islàmica.

L'estudi empíric de les monedes i els seus coneixements el van portar a publicar diferents estudis, encara que la seva obra més important i ambiciosa va ser, per encàrrec de la Real Academia de la Historia, l'elaboració d'un catàleg en el qual va recopilar les monedes antigues d'Espanya –*La Moneda Hispánica*– i que es va convertir en obra de referència molt útil per tal d'identificar monedes amb precisió.

Des de molt jove, Antoni Vives Escudero comprava monedes antigues a baix preu en mercats ambulants, que analitzava i ordenava. Ell mateix en el pròleg de *La Moneda Hispánica* recorda la seva prematura afició a la numismàtica, quan de molt jove comprava monedes d'amagades al Rastro de Madrid i jugava, una vegada i una altra, a ordenar-les i classificar-les:

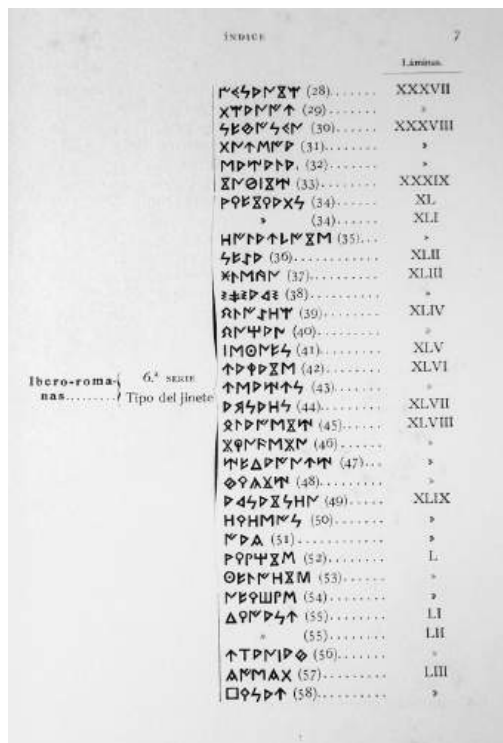
“Nuestra afición numismática data de larga fecha. Sin maestros ni libros y disponiendo sólo de monedas siempre defectuosas o muy incompletas, era preciso reunir varios ejemplares de cada una para llegar a conocer el conjunto de una moneda.”

Antoni Vives

Aquesta primerenca afició va conjugar a la perfecció amb les seves aptituds i amb el context científic de l'època, que va encastellar la numismàtica com una important ciència auxiliar dels estudis històrics. Antoni Vives Escudero va utilitzar noves metodologies per a l'estudi numismàtic, que s'adaptaven a les noves tendències de recerca que es van desenvolupar a la seva època. Les col·leccions ja no servien solament per a admirar objectes antics, sinó que eren el fonament per al seu estudi, amb una metodologia fonamentada en la classificació i en l'ordenació.

La tendència a col·leccionar objectes únics, fins llavors instaurada en molts museus o col·leccions que rebutjaven objectes repetits, es va transformar en la necessitat de disposar de duplicats que servien per a l'elaboració de repertoris o catàlegs i eren imprescindibles per als estudis tipològics, l'elaboració de seriacions i la seva argumentació històrica.

Antoni Vives Escudero era el professional perfecte per a l'elaboració d'un catàleg renovat que reunís, ordenés i classificqués totes les mone-

▲ Pàgina de l'índex a les làmines de l'obra *La Moneda Hispánica*

► Làmina que correspon a les emissions ibèriques d'Illuro (Burriac, El Maresme)

Fototipia J. Roig. - Madrid.

Ν Τ Δ Κ Η (7)

des hispàniques conegudes: tenia un gran coneixement i experiència en numismàtica, disposava d'una important col·lecció i, a més, gràcies als seus contactes, durant més de 30 anys havia elaborat un àlbum amb més de 35.000 empremtes de monedes catalogades metòdicament procedents de les millors col·leccions de moneda hispànica (col·lecció de Rafael Cervera y Royo, que va ser venuda a The Hispanic Society of America, la col·lecció del Museo Arqueológico Nacional i altres col·leccions com les de Pablo Bosch, Josep Botet i Sisó, Luis Jordana o Sánchez de la Cotera, entre altres), així com monedes procedents de tresors i troballes arqueològiques.

A la seva obra, Antoni Vives Escudero va criticar la subjectivitat dels estudis anteriors, la seva indisciplina i la seva prioritat d'estudi, sovint exclusivament epigràfica, lingüística o mitològica de les monedes. Ell va introduir metodologies noves, basades en principis empírics, com per exemple la substitució dels dibuixos i de les empremtes per buidatges d'escaiola de les millors monedes de cada tipus, un mètode que ja s'utilitzava en les més importants institucions d'Europa, com The British Museum. També va tenir un interès especial a anotar el metall, el pes i el valor monetari de tots els exemplars recopilats, dades que fins llavors es consideraven de poca utilitat per als numismàtics.

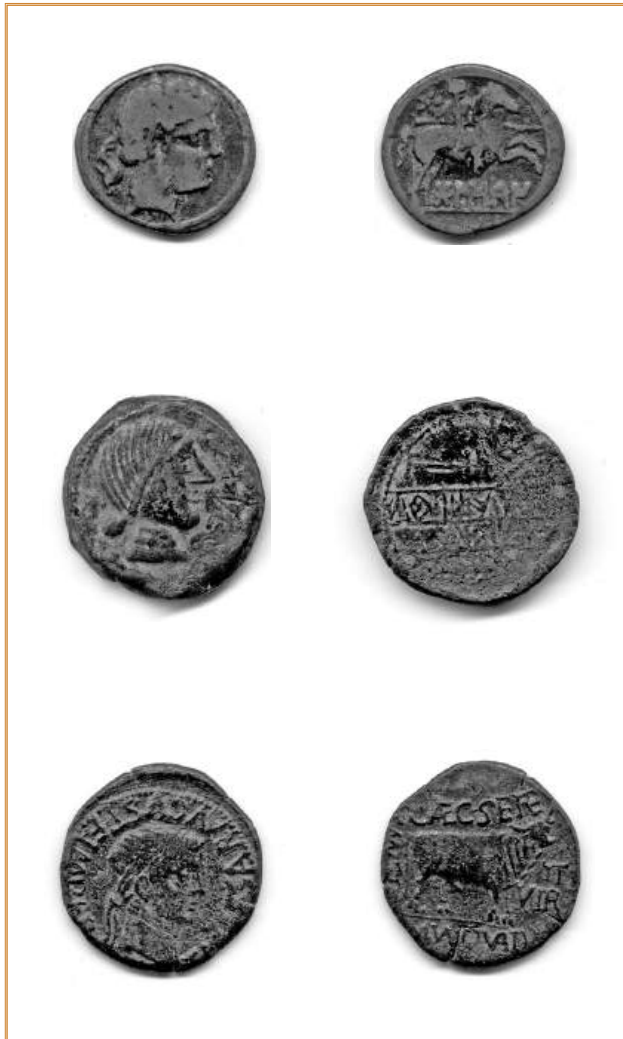
"Advertiremos que desde luego nuestro trabajo se basa exclusivamente en el examen de las monedas hispánicas mismas, ya que el material acumulado por los autores que trataron esta materia con anterioridad se barajó las más veces muy a capricho y en algunos casos incluso con poca seriedad."

Antoni Vives

També va tenir molta obstinació i habilitat a determinar i discriminar monedes falses, inventades o retocades, molt habituals en les col·leccions privades.

Tot i que és cert que gran part de l'obra es va acabar el 1906, les complicacions econòmiques, tècniques i diversos problemes de salut d'Antoni Vives, van retardar la seva publicació. Però potser el motiu principal van ser els obstacles tècnics que va suposar la publicació d'una obra tan complexa, que precisava la incorporació dels signes ibèrics, fenicis o púnics en el text per a la transcripció correcta de les llegendes monetàries i, per decisió personal d'Antoni Vives, la reproducció fotogràfica de totes les monedes de l'atles.

El 1917 es va acabar l'estampació de les làmines, encara que la resta de volums no van veure la llum fins l'any 1926, després de la seva mort. Va passar els últims anys de la seva vida convalescent dels seus problemes de salut i amb escasses energies, procurant acabar l'obra.

◀ **Unitat de bronze de Bolskan (Osca).** Meitat del segle II - inicis segle I a.n.e. Museu de Menorca-V421

◀ ▼ **Unitat de bronze d'Obulco (Porcuna, Jaén).** Aproximadament 165-110 a.n.e. Museu de Menorca-V439

◀ ▼ **As de Turiaso (Tarazona, Saragossa) a nom de Tiberi.** 14-37 n.e. Museu de Menorca-V409

En el seu extens pròleg, Antoni Vives va escriure:

*“Tenemos el trabajo casi hecho, y su publicación dependerá del volumen que alcance este **PRÓLOGO** y de la salud que alcancemos para concluirlo.”*

Desgraciadament, la delicada salut d'Antoni Vives no li va permetre completar el pròleg. La Real Academia de la Historia va encarregar que el finalitzés Manuel Gómez-Moreno, que en el pròleg va anotar:

“El día 19 de mayo de 1925 falleció el autor de este libro, deshecho su fuerte organismo por una enfermedad, que a temporadas le invalidaba para el trabajo, y durante años le tuvo sin fuerzas ni gusto.”

Les monedes islàmiques de la col·lecció Vives Escudero del Museu de Menorca

Bernat Moll, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (SCEN)

Introducció

Antoni Vives Escudero (1859-1925) és una personalitat clau en els estudis sobre la numismàtica andalusina, matèria en la qual es va iniciar de la mà de Francisco Codera, autor del primer manual sobre numismàtica andalusina (*Tratado de Numismática árabe-española*. Madrid, 1879). Vives Escudero va treballar intensament en el gabinet numismàtic del Museo Arqueológico Nacional (M.A.N.) de Madrid, a on elaborava, entre d'altres treballs, el catàleg de les monedes àrabs conservades en aquest museu (1892). Al mateix temps, anava formant una impressionant col·lecció privada de moneda andalusina que, quan fou adquirida pel M.A.N l'any 1895, la integraven unes 4.000 monedes (Alfaro Asins, C., 1990: 43), fins que constituí així la que seria la millor col·lecció de moneda andalusina del món fins a la Guerra Civil. Fruit del coneixement de Vives Escudero de la majoria de les col·leccions públiques i privades de la seva època és *Monedas de las dinastías árabe-españolas* (Madrid, 1893) una obra que en l'actualitat segueix sent referència imprescindible i no superada sobre la numismàtica andalusina (1).

La col·lecció de moneda islàmica Vives Escudero del Museu de Menorca: la seva composició

El 1946 la família de Vives Escudero va donar un conjunt de material arqueològic actualment dipositat en els fons del Museu de Menorca; com a part del mateix es troba un important lot de moneda islàmica. En els arxius del Museu (2) es conserva un document manuscrit amb l'encapçalament "*Inventario de las monedas enviadas al Museo de Mahón contenidas en las cajas a que hacen referencia 201 y 202*", a on es desglossa a continuació el seu contingut. Les monedes anaven distribuïdes en paquets, identificat cadascun d'ells amb una breu anotació referent al seu contingut. El total ascendeix a 1.344 (3) monedes i medalles d'èpoques molt diverses, des d'encunyacions ibèriques fins a xavos de Felipe IV. D'aquest conjunt, el Museu de Menorca té inventariades 354 monedes islàmiques identificades amb els registres 1315 a 1667. Aquest fons va ser estudiat parcialment per R. Morgenstern (1985) i F. Retamero (1996).

En ordre cronològic, podem agrupar les monedes segons els següents apartats:

1) Califat Omeia de Damasc (41-132 H/661-750 n.e.)

D'aquest període tenim quatre dirhams de les seques de Damasc (Dimašq) dels anys 79-80 H/698-699 n.e. (Museu de Menorca-V1391), 92 H/710 n.e. (Museu de Menorca-V1341) i sense data visible (Museu de Menorca-V1451) així com un exemplar de la seca *Wâsit*, sense any visible (Museu de Menorca-V1342). Aquest conjunt ha de correspondre parcialment a les cinc monedes àrabs que en l'inventari s'identifiquen com a "Restos tesoro Carmona".

L'anomenat "Tesoro de Carmona" o "de Santa Clara" va ser localitzat el 1907 i dispersat posteriorment; contenia uns 200 dirhams del califat Omeia de Damasc, encunyats entre els anys 79 i 135 H/692-752 n.e. especialment en les seques de Damasc i *Wâsit* (actual Iraq). A l'Institut de Valencia de Don Juan (Madrid) es conserva un informe manuscrit de Vives Escudero sobre la composició del conjunt (Canto García, A.J./Martin Escudero, F., 2011).

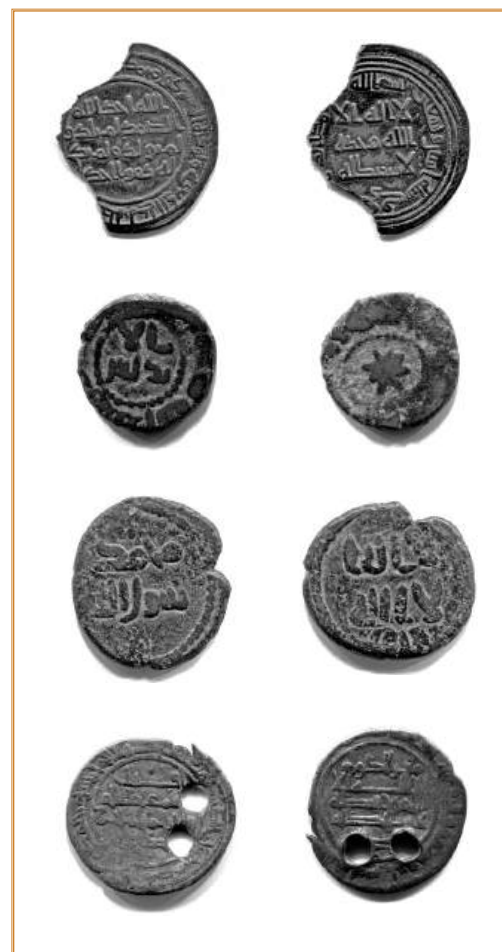
Completen les encunyacions d'aquesta època un felús de la seca *Barqa* (Cirenaica) identificat per F. Retamero (1996:160) i un altre de *Miṣr* (Egipte) que F. Retamero data entorn de l'any 100 H (1996: 159).

2) Emirat d'al-Àndalus dependent de Damasc (92-138 H/711-756 n.e.)

A la col·lecció tenim una nodrida representació -73 exemplars- dels anomenats "felusos de la conquesta" encunyats a al-Àndalus i al Nord d'Àfrica en els primers temps de la presència musulmana. R. Frochoso (2001) ha establert vint tipus diferents, dels quals el més abundant tant a les col·leccions com a les troballes és el tipus II (25 exemplars), caracteritzat per presentar la professió de fe musulmana distribuïda en anvers i revers en caràcters molt toscos i amb separació arbitrària de lletres; seguit del tipus XVII, amb la llegenda "*dorib bi al-Andalus*" ("encunyat a al-Àndalus") a l'anvers i un estel en el revers (21 exemplars). Altres exemplars interessants són els 4 del grup III (estel de sis puntes en anvers) i els 5 (2 segurs i 3 dubtosos) del tipus XI que ostenta la llegenda "*nafaqa fī sabīl Allāh*" ("Contribució en el camí d'Allàh").

3) Aglàbides, Idríssides i Fatimites (184-567 H/800-1171 n.e.)

Les monedes emeses per aquests poders polítics del Magrib

▲ Califat Omeia de Damasc. Dirham. Seca *Dimašq* (Damasc). Anys 92 H/710 n.e. Museu de Menorca-V1341

▲ Emirat dependent de Damasc. Felús tipus Frochoso XVII. Seca al-Àndalus. Anys 98-100 H/716-718 n.e.? Museu de Menorca-V1640

▲ Emirat dependent de Damasc. Felús tipus Frochoso II. Seca desconeguda (Magrib/al-Àndalus). Anys 97-98 H/715-717 n.e. ? Museu de Menorca-V1591

▲ Taifa Dénia i Mallorca. 'Alī b. Muḃahid Iqbal al-Dawla. Dirham. Seca *Dāniya* (Dénia). Anys 443-457 H/1051-1064 n.e. Museu de Menorca-V1331

▲ **Taifa de Saragossa (Banû Hûd).** Ahmad b.Su-laymân al-Muqtadir 'Imâd al-Dawla (441-475 H/1049-1083 n.e.). Dirham. Seca *Saraqûsta* (Saragossa). Data no visible. Museu de Menorca-V1415

▲ **Taifa de Tortosa i Dénia.** Mundhir b.Ahmad 'Imâd al-Dawla (475-483 H/1083-1090 n.e.) Dirham. Seca *Dâniya* (Dénia). Data no visible. Museu de Menorca-V1375

▲ **Taifa de Mallorca.** 'Abd Allâh b.Aglab al-Murtadâ (480-486 H/1087-1093 n.e.). Dirham. Seca *Madîna Mayûrqa*. Data no visible. Museu de Menorca-V1372

van circular per al-Àndalus. En el nostre cas destaquen els 11 felusos (4 dubtosos) idríssides encunyats probablement a *al-Basra* o *Wazaqqûr* (Marroc). Morgenstern situa aquests exemplars en temps d'Idrîs II (187-213 H/803-828 n.e.), però A. Roma et al. (2004: 44) retarda la seva cronologia fins als anys 270-290 H/884-903 n.e.).

4) **Emirat i califat Omeia d'al-Àndalus (138-422 H/756-1031 n.e.)**

L'emirat independent està escassament representat, un dirham il·legible i un felús atribuït per Frochoso a 'Abd al-Rahmân II (206-238 H/822-852 n.e.). D'altra banda, del califat solament tenim 9 dirhams -2 d'ells falsos d'època- tots ells de Hišâm II (366-399 H/976-1009 n.e.; 400-403 H/1010-1013 n.e.)

5) **Taifes (segle V H/XI n.e.)**

Les monedes dels estats taifes constitueixen el gruix de la col·lecció, 190 exemplars identificats, la qual cosa representa el 59,50% del total. Encara que hi ha una gran varietat de poders emissors, predominen amb diferència les encunyacions de la taifa de Mallorca, amb 113 exemplars, el 59,47% del total de moneda taifa identificada. Si afegim els 21 exemplars de la taifa de Dénia-Mallorca, tenim 134 monedes emeses pels poders polítics que van exercir el seu domini sobre les illes, un 70,50% del total de moneda taifa. Tenint en compte aquestes xifres i la presència d'una quantitat important de fraccions i fragments de dirham, així com la uniformitat de la pàtina de la majoria d'exemplars molts dels quals conserven, a més, restes de terra, creiem que estem en presència d'un petit tresor trobat a Menorca. Confirmaria aquesta suposició una anotació de l'inventari de 1946: un dels paquets contenia "9 [monedes de] *Mallorca (Binisaida)*". Amb seguretat l'anotació "Binisaida" no es refereix a la finca d'aquest nom situada al terme municipal des Castell sinó a Binisaid (terme municipal de Ferreries), lloc on el 1875 es va trobar un important conjunt de moneda andalusina. Comentant aquesta troballa, J. Flaquer (1923: 309) ens informa que cap al 1910 va aparèixer a Santa Ponça, finca contigua a Binissaid, un petit tresor constituït per monedes i gran quantitat de fragments el qual "...por estar en manos inteligentes puede dar alguna luz", comentari una miqueta críptic que suposem que solament pot al·ludir a Vives Escudero.

6) **Almoràvits / Nassarites**

Les encunyacions almoràvits únicament estan representades

per sis quirats a nom de 'Alī b. Yūsuf (500-537 H/1106-1143 n.e.). No hi ha cap exemplar almohade i el grup de monedes andalusines es tanca amb 12 felusos del regne nassarita de Granada, encunyacions anònimes de les seques de Granada, Màlaga, Almeria i Guadix, dels anys 879-894 H/1474-1488 n.e. (Sáez Díaz, J.J.1983:92-95).

7) Encunyacions magrebines, otomanes i iranianes

Es tracta d'un grup d'encunyacions en coure o bronze que daten en la seva major part del segle XIX. Així, tenim els característics felusos marroquins del segle XIX obtinguts per fusió en motlle, felusos de Tunísia també del segle XIX i felusos otomans encunyats probablement a Alger o Trípoli a finals del segle XVIII.

Més curiosa és la presència de moneda provincial iraniana de mitjan segle XIX (Mitchiner, M.1977: 302), així com un dírham de Sebük Tegîn (366-387 H/977-997 n.e.) de la dinastia Gaznèvida d'Afganistan.

Finalment tenim un grup de sis monedes, amb tota probabilitat iranianes o de les seves proximitats, que no s'han pogut identificar.

Catàleg.-Per classificar les monedes, s'ha utilitzat exclusivament l'arxiu fotogràfic del Museu de Menorca. Per raons d'espai no s'inclou la metrologia de cada exemplar així com les referències bibliogràfiques. L'obres de referència utilitzades s'inclouen a la bibliografia.

Califat Omeia de Damasc

(41-750 H/661-750 n.e.)

-Dírham: 4

-Felús: 2

Total..... 6

Emirat dependent de Damasc

(al-Àndalus) (133-138 H/711-756 n.e.)

-Felús: 75

Total..... 75

Emirat Omeia independent d'al-Àndalus

(138-300 H/756-912 n.e.)

-Dírham frustre: 1

'Abd al-Rahmân II (206-238 H/822-852 n.e.)

-Felús: 1

Total..... 2

▲ Taifa de Mallorca.'Abd Allāh b.Aglab al-Murtadā (480-486 H/1087-1093 n.e.). Dírham. Seca *Madīna Mayūrqa*. Data no visible. Museu de Menorca-V1423

▲ Mubaššir b.Sulaymān Nāsir al-Dawla.(486-509 H/1093-1115 n.e.). Dírham. Seca *Madīna Mayūrqa*. Museu de Menorca-V1524

Banû Aglab (Tunísia/Algèria/Líbia)

(184-296 H/800-909 n.e.)

Ibrahîm I ibn al-Aglab (184-197 H/800-812 n.e.)

-Felús (atribució dubtosa): 1

Banû Idrîs (Marroc)

(172-315 H/789-927 n.e.)

Idrîs II al-Asgar (187-213 H/803-828 n.e.)?

-Felús: 11

Califat Fatimita (Tunísia-Egipte-Sicília)

(297-567 H/909-1171 n.e.)

-Dírham frustre: 1

Califat Omeia de Còrdova

(316-422 H/ 929-1031 n.e.)

Hišâm II (366-399 H/976-399 n.e.; 400-403 H/1010-1013 n.e.)

-Dírham: 9 (2 falsos d'època)

ESTATS TAIFES

Banû Hammûd de Màlaga

Muhammad I b. Idrîs b. 'Alî al-Mahdî (438-444 H/1046-1052 n.e.)

-Dírham: 5

Almeria

'Abd al-'Azîz al-Manşûr (Annexió a la taifa de València)

(429-433 H/1038-1041 n.e.)

-Fraccions de dírham anònimes: 7

Ma'an b. Muhammad b. Sumâdih (433-443 H/1041-1052 n.e.)

-Dírham: 2

Total..... 9

Banû Abî 'Âmir de València

'Abd al-'Azîz al-Manşûr (412-452 H/1021-1061 n.e.)

-Dírham: 1

Banû Dhû-l-Nûn de Toledo

Ismâ'il b. 'Abd al-Rahmân al-Zâfir (428 ?-435 H/1036 ?-1043 n.e.)

-Fracció de dírham: 1

Banû Hûd de Saragossa

Abû Ayyûb Sulaymân al-Musta'in (431-438 H/1039-1046 n.e.)

-Dírham (dubtós): 1

Sulaymân Taÿ al-Dawla (438-441H/1046-1049 n.e.)
-Dirham (dubtós): 1
Aḥmad b. Sulaymân al-Muqtadir 'Imâd al-Dawla (441-475 H/1049-1083 n.e.)
-Dirham: 34
Total.....36

Dénia i Mallorca

Muÿâhid al-'Âmirî al-Muwafaq (404-436 H/1013-1044 n.e.)
-Dirham: 1
'Alî b. Muÿâhid Iqbâl al-Dawla (436-468 H/1044-1076 n.e.)
-Dirham: 20
Total.....21

Banû Hûd de Dénia i Tortosa

Mundhir b. Ahmad 'Imâd al-Dawla (475-483 H/1083-1090 n.e.)
-Dirham: 4 (1 fragment)

Mallorca

'Abd Allâh b. Aglab al-Murtaḍà (480-486 H/1087-1093 n.e.)
-Dirham: 31
-Fraccions de dirham: 6
-Fragments de dirham: 19
Total.....56

Mubaššir b. Sulaymân Nâşir al-Dawla (486-509 H/1093-1115 n.e.)
-Dirham: 41
-Fraccions de dirham: 5
-Fragments de dirham: 11
Total.....57

Total estats taifes 113

Moneda taifa no identificada

-Dirham: 1
-Fragments: 14
Total..... 15

ALMORÀVITS

'Alî b. Yûsuf (500-537 H/1106-1143 n.e.)
-Quirats: 6

BANÛ NAŞR DE GRANADA (630-898 H/1237-1492 n.e.)

Encunyacions anònimes de coure (879-894 H/1474-1488 n.e.)
-Felusos: 12

FELUSOS DEL MAGRIB

–Marroc (segle XIX): 6

–Tunísia (segles XVIII-XIX): 6

–Alger (segle XVIII): 2

Total 14

IRAN I AFGANISTAN: 9

MONEDAS NO IDENTIFICADAS: 6

Notes

- 1) Vives Escudero va comptar amb la col·laboració del seu nebot Antonio Prieto Vives, enginyer de Camins, Canals i Ports que va desenvolupar una brillant carrera professional paral·lela al seu vessant com a investigador de la numismàtica andalusina. La seva obra fonamental, *Los Reyes de Taifas. Estudio histórico-numismático de los musulmanes españoles en el siglo V de la Hégira (XI de J.C.)* es manté com a obra de referència plenament vigent que complementa la de Vives Escudero en el període més complex de la numismàtica andalusina, el dels Regnes de Taifes.
- 2) Dec aquesta i altres informacions a l'amabilitat d'Octavio Pons Machado del Museu de Menorca.
- 3) A l'inventari existeix un error en la suma del total de peces contingudes en la caixa 201, ja que figuren 466 quan en realitat sumen 646 exemplars.

Bibliografía

Actas del Museo Provincial de Bellas Artes (1944-1955). Manuscrit. Museu de Menorca.

AGUILÓ ALONSO, María Paz (2012): "Las artes decorativas en el Catálogo Monumental de España. Una aproximación", *El catálogo monumental de España (1900-1961): investigación, restauración y difusión*, Ministerio de Cultura, Madrid, pàgs. 249-269.

ALFARO ASINS, C. (1990): "La colección de monedas hispano-árabe del M.A.N.", *III Jarique de Numismática Hispano-Árabe*, M.A.N. Madrid, pàgs. 39-76.

BERMEJO TIRADO, Jesús; MAÑAS ROMERO, Irene: "La visión del arte clásico en el Catálogo Monumental de España", *El Catálogo Monumental de España (1900-1961). Investigación, restauración y difusión*, Ministerio de Cultura, Madrid, pàgs. 205-224.

CANTO GARCÍA, Alberto J.; MARTÍN ESCUDERO, Fátima. (2011): "El tesoro de monedas árabes de Carmona y una rectificación de A. Vives Escudero", *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 37-38, Universidad Autónoma de Madrid, pàgs. 723-748.

FERNÁNDEZ, Jordi H. (2011): "Antonio Vives Escudero", *Personatges de la Nostra Història. Associació d'Amics del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera*, Eivissa, pàgs. 77-116.

FLAQUER I FÀBREGUES, Joan (1916): "Navetas de Tipo Intermédio", *Revista de Menorca*, Mahón, pàgs. 161-166.

FLAQUER I FÀBREGUES, Joan (1923): "Bibliografía numismático-menorquina", *Revista de Menorca*, V época, Maó.

FRANCÉS VAÑÓ, David; RODRÍGUEZ PÉREZ, Ramón (2010): "Una aproximación al felús aglabi y su contexto en al-Andalus", *Numisma* 254, Madrid, pàgs. 41-59.

FROCHOSO SÁNCHEZ, Rafael (2001): "Los feluses de al-Andalus", *Numismática Córdoba*.

GARCIA-BELLIDO, Mª Paz (1993): *Álbum de dibujos de la colección de bronce antiguos de Antonio Vives Escudero*, Anejos de Archivo Español de Arqueología XIII, Madrid, CSIC.

HERNÁNDEZ MORA, Juan i MASCARÓ PASARIUS, Josep (1973): "Biniatet (Mahón, isla de Menorca) Excavaciones de A. Vives-F. Hernández Sanz (1916)", *XII Congreso Arqueológico Nacional*, Zaragoza, pàgs. 315-322.

HERNÁNDEZ SANZ, Francesc (1926): "El Ilmo. Señor Don Antonio Vives Escudero", *Revista de Menorca*, Ateneu Científic, Literari i Artístic. Maó, pàgs. 148-157.

JIMÉNEZ, José Antonio; MEDEROS, Alfredo (2001): *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Baleares. Canarias. Ceuta y Melilla. Extranjero. Catálogo e índices*, Madrid.

MEDEROS, Alfredo (2014): "Antonio Vives y Escudero, coleccionista, arqueólogo y primer catedrático de Numismática de la Universidad de Madrid", *In Amicitia, Miscel·lània d'estudis en homenatge a Jordi H. Fernández*, pàgs. 417-432.

MITCHINER, Michael (1977): *The World of Islam*, Hawkins Publications, Londres.

MORGENSTERN, Rudolf (1985): "Monedas árabes de bronce y plata del Museo de Menorca", *Acta Numismática*, 15, SCEN, Barcelona, pàgs. 191-196.

ORFILA PONS, Margarita (2005): "Menorca, cien años de arqueología. De los pioneros a la arqueometría (22/12/05)", *Revista de Menorca*, tomo 89, vol. I, pàgs. 87-122.

PRIETO Y VIVES, Antonio (1926): *Los Reyes de Taifas. Estudio histórico-numismático de los musulmanes españoles en el siglo V de la Hégira (XI de J.C.)*, Junta para la ampliación de estudios e investigaciones científicas. Centro de Estudios Históricos, Madrid.

RETAMERO I SERRALVO, Félix (1996): "Fulús y moneda en Mallorca, Ibiza y Menorca antes del 290 H/902 d.C.", *Al-Qantara*, vol. XVII, fasc.1, CSIC, Madrid, pàgs. 153-169.

RIPOLLÈS, Pere Pau; ABASCAL, Juan Manuel (2007): "Las monedas hispánicas", *Monedas y medallas españolas en la Real Academia de la Historia*, Madrid, pàgs. 23-40.

ROMA VALDÉS, Antonio; SERRANO, Antonio; COLINO ARAGÓN, Francisco Javier (2004). "En torno a los feluses idrisies de Marruecos", *Gaceta Numismática*, 154, ANE, Barcelona, pàgs.41-52.

SÁEZ DIAZ, Juan Ignacio; RODRÍGUEZ LORENTE, Juan José (1983): *Numismática Naşrî*, Madrid.

SERRA, Maria Lluïsa (1963): *Breve guía del Museo de Bellas Artes de Mahón*, Panorama Balear, núm. 83, Palma.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1893): *Monedas de las dinastías Árabi-go-Españolas*, Madrid, Fortanet.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1893): "La arqueta árabe de Palencia y la arqueta árabe de Gerona", *Boletín de la Sociedad de Excursiones*, tomo I, pàg. 34.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1893): *Monedas de las dinastías árabi-go-españolas*, Madrid.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1897): "La reforma monetaria de los Reyes Católicos", *Boletín de la Sociedad de Excursiones*, tomo 5, pàg. 113.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1906): "La Moneda en la Edad de Bronce", *Cultura Española*, Madrid, pàgs. 1129-1135.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1908): *El Arte Egeo en España. Construcciones primitivas de las Islas Baleares*, Madrid, Imprenta Ibérica.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1910): "El Arte Egeo en España. Ceràmica Primitiva de las Islas Baleares", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, Madrid, pàgs. 397-420.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1909): *Inventario de los Monumentos Artísticos de España. Provincia de Baleares*. Manuscrit CSIC.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1917): *Antigüedades cartaginesas. La necrópolis púnica de Ibiza*, Madrid.

VIVES ESCUDERO, Antoni (1926): *La Moneda Hispánica*, Real Academia de la Historia, Madrid.